

Іван Кулик

ПОЕЗІЇ

РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК
КИЇВ — 1967

У2
К90

7-4-3
51-67М

КИЇВСЬКА
КНИЖКОВА
ФАБРИКА
«ЖОВТЕНЬ»

n

еречитуєш вірші Івана Кулика і заледве віриш, що поетові в наші дні було б уже сімдесят років.

«Мертві залишаються молодими».

Особливо гостро відчуваєш влучність цього сумного афоризму, що належить Анні Зегерс, коли мова йде про поета, твори якого по роках і десятиліттях зберігають свіжість і яскравість молодості.

Час наче свідомо береже їх, як той давній камінь, який ми вмуровуємо в нову будову, щоб не поривався зв'язок епох і минуле поставало перед нами у живій єдності з сучасністю.

Перший український вірш Івана Кулика з'явився друком у відомчому виданні, яке давно вже стало бібліографічною рідкістю. Поетові щойно минув двадцять перший рік. Він працював у Москві в Українському відділі Наркомнацу. На Україні, спираючись на багнети німецької окупаційної армії, панував гетьман Скоропадський. Каральні експедиції

проводили по селах жорстоку «шомполізацію». Безконечні ешелони вивозили український хліб у згоднілу Німеччину. В глибині народних мас визрівали нові сили, які мали незабаром визволити Україну з-під влади націоналістичної буржуазії та чужоземних окупантів.

Непереборна віра в близьке визволення України продиктувала ще невідомому поетові рядки його першого вірша:

Хоч ми сидим у тьмі глибокій,
Хоч і царює ніч кругом,
Хоч тоне в крові степ широкий,
Та Україна під ярмом;

.

Ми вірим кожну хвилину,
Та не погасне віра в нас,
Що прийде ще на Україну
Великий визволення час.

(«Нові сили», 1918)

Можливо, ніхто й не помітив цих гарячих, ще дуже далеких від довершеності рядків, можливо, що вони навіть не дійшли до України,— це не має значення,— в них було свідчення, що у вогні громадянської війни народився ще один український революційний поет: його голос згодом зіллється з голосами інших молодих поетів, творчістю яких розпочинається радянський період української літератури.

У 1921 році вийшла перша книжка Івана Кулика, якої вже не можна було не помітити. Не так багато в ті роки виходило поетичних збірок, і не кожна з них з такою переконливістю свідчила про ідейну

й художню зрілість, як «Мої коломийки» учора ще заледве відомого молодого поета.

Молодий поет... В часи становлення радянської літератури ці слова мали зовсім інший зміст, ніж сьогодні, коли поповнення в поезію приходить головним чином з шкільної лави та університетської аудиторії і коли з поняттям «молодий поет» пов'язується уявлення про творчу недосвідченість і життєву незрілість.

За плечима у молодого поета Івана Кулика було життя, типове для складної, повної протиріч революційної епохи, коли у зіткненні грандіозних історичних подій з швидкістю справді блискавичною формувався характер нового покоління, «революційної мобілізованого и призванного» до боротьби і творчості.

Іван Кулик народився 26 січня 1897 року. Дитинство його минуло між горезвісною Ходинкою, якою ознаменувалася коронація останнього російського царя, і бурхливими подіями 1905 року.

Містечко Шпола на Київщині, де народився майбутній поет, і Умань, куди батьки переїхали, коли йому минуло три роки, були глухими закутками величезної імперії, але й сюди докочувалися відгуки подій, які сколихнули увесь світ...

Безславна російсько-японська війна, Цусіма, падіння Порт-Артура, гапонівщина і Кривава неділя, барикади на Красній Пресні...

Іскри, з яких мало розгорітися полум'я, не могли не западати в серце обдарованого хлопчика, не могли не дати в майбутньому сходів, як не може не прорости зерно, що падає на сприятливий ґрунт.

Говорячи про поета, звичайно шукають першоджерел його творчості. Про Івана Кулика говориться, що

художні нахили у ньому пробудила, найпевніше, «Софіївка» — знаменитий уманський парк, якому він у пору зрілості присвятив роман у віршах, що так і залишився незакінченим через трагічну загибель поета.

В околицях цього мальовничого парку минуло дитинство не одного покоління уманських хлопчиків, — чому ж тільки один з них, ще не скінчивши початкової школи, почав малювати, писати вірші і записувати народні пісні по довколишніх селах?

Потяг до художньої творчості закладено не в кожную молоду душу. «Софіївка» була тлом, на якому розгорталося дитинство майбутнього поета, — вона ж стала головним місцем дії його незакінченого віршованого роману, в якому сплітаються «поезія і правда» тих давніх років.

Уранці я до городської школи
З ватагою хлоп'ят писклявих біг,
І не забути вже мені ніколи
Багряних плям, що пропалили сніг,

Багряних слів подертого плаката,
Що пропалили мозок, — про мету
Нову, всесвітню, дивну і просту,
Про жертви, що несе доба строката.

.

А там вночі прийшли, забрали брата,
Ліхтар останню цятку золоту
Жбурнув на зібгані, такі знайомі плечі —
І хижо проковтнув його туман.
І довго снів я романтичні втечі,
Виковував свій героїчний план.

Ввижалося: рипнули грати — вільний!
Знайома тінь над мурами — і от
У Лев'ячий його заводжу грот
Я — невстрашений і незламний спільник.

(«Софіївка», Пісня друга)

Тло могло бути й іншим, але поштовх залишається один — коріння поетичної творчості Івана Кулика слід шукати в революції, учасником якої він почуває себе майже з дитячих років. І в цьому немає розходжень між «поезією і правдою» його короткого життя.

Коли б ми навіть не знали фактів реальної біографії Івана Кулика (він був надзвичайно скромною людиною і не любив розводитися про себе), його поезія була б для нас найкращим свідченням того, що Іван Кулик прийшов у художню творчість від життя й боротьби; йому не треба було «спускатися» в революцію «из садоводств поэзии — бабы капризной», він виростав одночасно як революціонер і поет.

«Мої коломийки», в яких так гаряче і правдиво відбилася боротьба за визволення Галичини з-під ярма польських окупантів, міг написати тільки учасник подій, який сам пережив їх радісний початок і трагічний кінець.

(Звичайно, це не може бути теоретичним правилом для кожного поета в зв'язку з кожним його твором, але безперечно значення для повноти творчого акту має й особистий досвід митця, який може поставати не лише з зовнішніх фактів його біографії. Для ліричного поета внутрішній досвід є чи не найбільшою підставою творчості,— коли ж цей досвід постає з реального життя поета, народжується та

цілісність, що найбільш переконує нас в мистецтві). Отож згадаємо ще раз, хто написав «Мої коломийки».

Чотирнадцятилітнім хлопцем Іван Кулик залишає рідну Умань і вступає до Одеського художнього училища. Він хотів бути художником і, певно, міг би ним стати,— ще в Умані він малював декорації для спектаклів української мандрівної трупи. Але мрія його не здійснилась... За кілька місяців до початку першої світової війни Кулик емігрує до Сполучених Штатів Америки. Може, й мав він якісь ілюзії відносно життя за океаном, але вони швидко розвіялись. Мови він не знає, кваліфікації жодної не має, здоров'ям особливим не відзначається. Худорлявий, малий на зріст, трохи сутулуватий сімнадцятилітній емігрант працює чорноробом на фабриках і шахтах Пенсільванії. Малювати немає часу, але вірші — російською мовою — він продовжує писати. Їх охоче друкує російська соціал-демократична газета «Новый мир»,— з 1914 року Іван Кулик — член Російської соціал-демократичної партії. Захоплений щоденною партійною роботою, віршів своїх поет не збирає, усі вони поховані в газетних архівах за океаном.

У лютому 1917 року в Росії вибухає революція. Коли в травні того ж року Іван Кулик через Далекий Схід і Сибір повертається на Україну, перед нами вже сформований революціонер-більшовик. Йому тільки двадцять років, але в дні Жовтневого повстання він — член Київського ревкому. У грудні його обирають членом першого Центрального Виконавчого Комітету і першого Радянського уряду України,— двадцятилітній поет очолює Народний Секретаріат закордонних справ.

У 1918 році, коли на Україні панує петлюрівщина та гетьманщина, Іван Кулик працює в Москві в Українському відділі Наркомнацу, в його «Віснику» він друкує свій перший вірш... Другий, найпевніше, писаний того ж таки 1918 року, з'являється на сторінках київського журналу «Мистецтво» тільки у 1919 році... Цей другий вірш «Сон» значно сильніший за «Нові сили», і це дає підставу пізнішому дослідникові сказати, що його написано «досвідченою рукою». З цим можна погодитись, поет швидко зростає, але йому ніколи писати вірші: влітку 1919 року Іван Кулик уже на підпільній роботі в Західній Україні, наприкінці того ж року його заарештовує польська поліція. Він сидить у Замарстенівській тюрмі у Львові, у Варшавському Арешті Центральному. Тут у нього досить часу — він пише вірш «Новий рік у тюрмі», бадьорий і мужній, повний революційного завзяття і відчутної іронії до тих, хто кинув його за тюремні мури.

Молодий поет і революціонер бачить не Віслу за вікном тюрми, а синій Дніпро, думками він там, на Радянській Україні, у Києві, там уся його надія, уся віра, усе його щастя. Немає ні зневіри, ні почуття самотності.

Де Варшава? Це ж мій злотоверхий
В небо впився Софіївським собором,
І славетні мури Печерські,
І палац з червоним прапором!

Небо розідране переливними дзвонами,
На вулиці — святошної юрби розливи.
Мальовничі плями — червоні... червоні!
І вільні переможні співи.

(«Новий рік у тюрмі»)

На початку 1920 року поета разом з іншими політичними в'язнями обмінюють на заарештованих білополяків, він повертається на Україну. Революційні події розгортаються з нечуваною швидкістю, і незабаром вчорашній в'язень Арешту Центрального бере участь у наступі на Львів і Варшаву, входить у склад Галицького ревкому, який очолює Володимир Затонський, веде велику політичну та організаційну роботу, містить статті у газетах «Галицький комуніст» і «Червоний стрілець».

«Мої коломийки» написав активний учасник визвольного походу, який не спостерігав події, а брав участь у їх творенні. Перший цикл написано у Львові в Замарстенівській тюрмі під час арешту 1919 року, другий розпочато в поході і завершено після його трагічного закінчення вже тільки у 1921 році. Не будемо переказувати зміст цієї тривожної сюїти.

Напружений ритм «Моїх коломийок» відбиває усю гаму складних і глибоких переживань поета, але назва книжки обдурює і читача, і дослідника.

Упереджено чекаєш традиційного наслідування відомих народних зразків, спроб реставрувати хоч і улюблену, але змертвілу форму і, на щастя, нічого схожого не знаходиш. Вже в першій своїй книжці Іван Кулик виступає як новатор. Новаторство в його натурі, воно зумовлене новаторським змістом революційної епохи, зміст якої не вміщується в традиційні форми.

«Мої коломийки» побудовано на чергуванні традиційного коломийкового ритму з ритмом бурі, яка вирує не тільки в сфері суспільного життя, але й у душі художника і знаходить вираз в напружених періодах його поетичної мови, в мужньому ліризмі бійця, який не шукає перепочинку.

Я не можу вже більш без борні,
Не можу вже більше без бурі!—

читаємо ми в одному з віршів Івана Кулика цього ж періоду.

Це не декларація. Але поет помиляється, скаржачись на вимушену бездіяльність свою під час ув'язнення,—він навіть не помічає, що боротьбу тільки перенесено в іншу сферу, в сферу творчості, і що непомітна для нього самого органічність цього перенесення і є свідченням того, що творчість для революційного поета і є продовженням тієї бурі, без якої він не може існувати, і тієї боротьби, в якій увесь сенс його життя.

В ритмах «Моїх коломийок» чуються глибоке проникнення в природу народнопісенної творчості і висока культура вільного вірша, якою не можна було б оволодіти, не знаючи здобутків Верхарна і революційної поезії Хлебнікова та Маяковського.

Можна було б думати, що нові ритми, які приніс в українську поезію Іван Кулик,—це наслідок його знайомства з творчістю американських поетів,—від Уолта Уїтмена до Карла Сендборга,—але це знайомство відбулося значно пізніше, під час другого перебування поета за океаном, вже як радянського дипломата, а не емігранта.

Чорноробові на пенсільванських шахтах, який ще заледве освоював англійську мову, було не до глибокого вивчення американської поезії—знавцем і першим перекладачем її на українську мову Іван Кулик став наприкінці двадцятих років.

Через два роки після «Моїх коломийок» виходить друга книжка віршів Івана Кулика «Зелене серце» (1923).

У «Зеленому серці» вже виразно окреслюються усі особливості індивідуального стилю поезії Івана Кулика. Його новаторство органічне. Його образність виростає не з книжкової ерудиції, а з вражень реальної дійсності. Коли поет вдається до гіперболізації почуттів, вона впливає з масштабів тогочасного мислення, за нею завжди чується щира інтонація. Ліризм поета не вимагає зусиль, він такий же органічний, як і його новаторство, і впливає з тих самих джерел — з революційної дійсності, поза якою не можна собі уявити ні творчості, ні внутрішньої біографії Івана Кулика.

Вірш «Робітниця Шура» зі збірника «Зелене серце», можливо, найпоказовіший у цьому відношенні.

Підписати останній папірець в установі,
Позабути совбаришень і совбурів.
Мої вечори на фабриці сірниковій,
Моє кохання — білявій робітниці Шурі.

В двадцяти восьми рядках цього надзвичайно популярного у двадцятих роках вірша розгортається цілий роман. В ньому діють керівник радянської установи і робітниця сірникової фабрики. Кінець роману залишається нез'ясованим,—можливо, героїня померла від туберкульозу, на який хворіла. Але суть не в сюжетній канві, а в реаліях нового побуту, які поет невимушено фіксує в своїх прочулених строфах,—від совбаришень і совбурів, яких треба забути, щоб зустрітися перед розстанням з коханою, до її матері-перекупки включно,—так було у першому виданні, потім матір стала абстрактно «чужою» під тиском прямолінійної критики, яка вважала, що кохання «відповідального» комуніста з дочкою перекупки — недозволений мезальянс.

Переробка «перекупки» на «чужу» задовольнила критиків, але для читачів це не мало значення — концепція кохання не змінилася, складність його залишилася, і саме ця складність робила «Робітницю Шуру» близькою тогочасній молодій аудиторії. Поета розуміли, коли він звертався до своєї коханої:

І так солодко, солодко до сльоз
Ще глибше тебе кохати:
І за те, що в тебе туберкульоз,
І за те, що чужа тобі мати.

І за те, що в Червоній гвардії
Ти мені перев'язувала рани,
І за те, що в гетьманській «варті»
Разом з нами тебе карано.

І за те, що в кратері революції
Ти горіла — згоріла безскаржно...

Кохання поета органічно зливається з характерним тлом того часу, про який Володимир Сосюра, якому в щасливі хвилини ранньої творчості щастило творити яскраві образи сучасності, сказав: «Люблю тебе, доба переходова».

Справжнім поетам завжди властиве почуття епохи, але те, що у Володимира Сосюри залишалося ліричною формулою, у Кулика ставало живою картиною «переходової доби» з усіма її протиріччями і складністю.

Іван Кулик не схожий не тільки на Володимира Сосюру, але й на будь-кого з сучасних йому поетів. Він займає цілком самостійне місце в українській радянській поезії, обличчя якої в перші пореволюційні роки визначала творчість таких різних поетів,

як Василь Еллан, Павло Тичина, Василь Чумак, Євген Григоров, Микола Терещенко та ін.

Обсяг цих нотаток не дозволяє спинитися докладно на всіх етапах поетичної творчості Івана Кулика. Треба, проте, сказати, що на збірці «В оточенні», на поемах «Ніагара» та «Прерії», поза тим що вони розширювали тематичні рамки української поезії, позначився згубний вплив формалістичних захоплень поета.

Українська поезія двадцятих-тридцятих років в цілому шукала нових шляхів. Можливо, за винятком Володимира Сосюри, байдужого до формальних шукань, не було жодного скільки-небудь помітного поета, який би не шукав нових зображувальних засобів, не експериментував у сфері технології вірша. Поетів не задовольняли ні традиційна строфіка та рими, ні застаріла образність, що розпадалася під тиском нового змісту, який принесла в поезію революційна епоха.

Кожний ішов своїм шляхом. «Шукання» М. Семенка та інших поетів «Нової генерації» приводили до повного розпаду поетичної форми, це мотивувалося необхідністю «деструкції», практичні наслідки якої виявлялися в тому, що поезія переставала бути поезією.

Навіть Павло Тичина, творчість якого була справжнім революційним переворотом в українській поезії, не залишився осторонь загальної тенденції. В циклі «Чернігів» формальні шукання видатного поета призвели до поразки, подолати яку поет зміг тільки згодом повним запереченням попереднього етапу. Микола Бажан в цей час пише свого «Імбе з Галаму», а Олекса Влизько то намагається переосмислювати традицію кіплінгівських балад, то зводить свою

поезію до утилітаристичної сухості і схематизму некритичним наслідуванням Маяковського.

Автор цих рядків також віддав щедрю данину різноманітним впливам, серед яких конструктивізм з його теорією «інфляції прози в поезію» був чи не найбільшою загрозою його творчому майбутньому. Формальні шукання, якщо вони не перетворювалися на бездушний формалізм, не були безплідними для нашої поезії, але той, хто вчасно не знаходив в собі можливостей для звільнення від них, засуджував себе на творчу деградацію.

На щастя, Іван Кулик дуже швидко перехворів цією «хворобою зросту». Перемогло здорове реалістичне начало, з його віршів зникла майже хвороблива творча зневіра («Я не майстер,— так собі, гружчик»), нічим не виправдане приниження власних творчих можливостей, що межувало з кокетуванням і манірністю, не гідними революційного поета.

Поет повертається до справжнього новаторства, до народнопісенних джерел своєї поезії й одразу ж підносить її на вищий щабель, створюючи прекрасну поему «Чорна епопея».

Усе в цьому творі було новим для української поезії — починаючи від теми, вперше з такою гостротою поставленої, і кінчаючи виключно складним технологічним завданням, яке поставив перед собою і з віртуозною майстерністю розв'язав на доти невідомому нам матеріалі поет.

«Чорна епопея» вийшла з друку у 1929 році. Минуло вже майже чотири десятиліття. Встигло розцвісти і одцвісти багато поетичних і псевдопоетичних паперових квітів, а поема Івана Кулика і в наші дні зберігає не тільки свою актуальність, але й художню свіжість.

Можливо, тільки останні строфи її «Апофеозу» можуть викликати у нас заперечення максималістською скрайністю, яка була чужою й для самого поета, з природи своєї до кінця гуманного лірика.

«Чорна епопея» не знайшла свого часу належної оцінки.

Один критик формалістичного напрямку, педантично навизбирувавши приклади з негритянського фольклору, закидав поетові трохи не плагіат. В такій же мірі можна було б зробити подібний закид Миколі Некрасову в зв'язку з його епопеєю «Кому на Русі жити добре», різьблені строфи якої у багатьох випадках повторюють майже дослівно відповідні місця з російських народних пісень, як про це свідчить блискуче дослідження К. І. Чуковського.

«Чорна епопея», побудована на фольклорі північноамериканських негрів, увійшла в нашу поезію як зразок високохудожнього осмислення народної творчості. В ній Іван Кулик не імітує фольклорні зразки і не вдається до стилізації. Його рятує почуття стилю і висока поетична майстерність. Це й дозволяє нашому поетові переплавляти в дорогоцінний сплав творчість далекого народу, здобутки свого таланту і скарби української народної пісні.

Як і в «Моїх коломийках», провідна ідея організує й тут матеріал в єдину мистецьку цілість.

Інтенації українського фольклору зливаються з мотивами негритянських спірічуелс і балад не в окремих рядках, періодах чи строфах «Чорної епопеї»,— вони утворюють суцільну тканину поеми, на якій лежить глибокий відбиток творчої індивідуальності автора.

Таємниця вишуканої майстерності твору розкривається легко, як тільки ми звертаємося до самої поеми.

Наведемо один тільки приклад з розділу «Хто створив пісні», у якому поет недвозначно розкриває джерело свого натхнення:

Як питають, хто ці пісні створив,
Ти скажи: то був темношкірий мурин,
Він мав тільки сині
Штани з парусини,—
Він з Південної був Кароліни.

.

Як питають, чому в нього смуток в очах,
Ти скажи, що згубив він хороше дівча.
Як згадає старе —
Аж за серце бере:
Важко диха, та хтозна, чи вмере...

Ти скажи, що із білим у карти він грав,
Чорний виграв, а білий всі гроші забрав,
І одержу, і гроші,
Черевики й калоші —
І їдять його, голого, воші...

«Чорна епопея» не тільки була великою перемогою поета, вершиною його творчості, вона й сьогодні залишається цінним і талановитим здобутком усієї нашої поезії.

Івану Куликові було сорок років, коли за трагічних обставин масового порушення соціалістичної законності увірвалася його творчість. Неповних двадцять років працював він в українській радянській поезії, та й то ніколи не міг віддавати себе повністю творчості. Він писав, уриваючи час від численних своїх обов'язків, а проте залишив досі не зібрану велику й цінну спадщину, серед якої вірші становлять тільки

малу частину. Йому належать численні переклади, серед яких найцінніші «Антологія американської поезії» (1928) та «Поезії» грузинського романтика Ніколоза Бараташвілі (1936). Іван Кулик писав також і прозу; значний інтерес становлять його критичні праці та історико-революційні спогади. Усе це ще чекає видання і докладного дослідження.

Але тепер уже можна бути певним, що ім'я Івана Кулика, одного з перших українських радянських поетів, майстра талановитого й плідного, назавжди увійшло як в історію літератури, так і в духовний вжиток сучасного читача.

Леонід Первомайський

Вірші

Щ

е пісні твоєї не складено,
І складу її — кволий — не я,
Україно заспраглено-жадана,
Робітнича Вкраїно моя!

Ще пісні твоєї не створено —
Гордовитої Пісні Пісень.
Україно моя непоборена!
Крицетворно-осяйна ясень!

Не садками, ставками й тополями
І не подихом розчину піль:
Ти подолано-буйними болями
Втамувала мій спізнений біль...

Ще не все твоє жниво змолочено:
Скільки ж, скільки потрухло від бур,
Скільки ж, скільки стежок твоїх збочено
До махнів, до зелених, петлюр...

Та ні голод, ні посухи-пошесті,
Ані шашіль озвірених зрад
Не здолали твоєї хорошості,
Не сточили червлених принад!

Ти, отруйним насінням запліднена,
Годувала нероб і лакиз,—
Та в халупах, таврованих злиднями,
Ти на сталь переплавила хмиз!

Ти кервами сходила й потоми...
Та гудок в майбуття закував:
Україно моя заклопотана,
Молотарко моя степова!

Не за те, що ти пишна й цяцькована,
Я так гостро тебе полюбив,
А за те, що, шматована й цькована,
Не звелась ти на кодро рабів!

Хай каліцтво потворними ранами
Де-не-де сукровичить твій брук —
Ти вкриваєшся вже Дніпрельстанами
З пропашілих бадьорістю рук!

Хай стискається спазмами хтивими
У куркульських лабетах обріз —
Ти ряснієш уся колективами
І підносиш бетон агроміст!

Хай їжачить багнетними вістрями
Світ замежний, що в кризах загруз,—
Рам'я в рам'я з радянськими сестрами
Ти незламний гартуєш союз.

Й ті, що гнили гноями та бидлами,
Мовчки гнів свій ковтали і жаль,—
Над розквітлими стегнами стиглими
Невиснаглий зберуть урожай!

**Й тим, що скніли в льохах і за ґратами,
Й тим, що піт віддавали на торг,—
Ти вже сплачуєш гойними ратами
Предковічний, несплачений борг!**

**Так ти кроками крочиш незломними
До звитяг і верхівель нових,
Ти розмірено дихаєш домнами,
Пульси кайла у жилах твоїх.**

**Ще ти будеш, ще будеш оспівана!
Голосистий, захоплений гурт
Ще залізними струнами-линвами
Продзвенить про буянь твоїх нурт!**

**І міцніші, гартовані руднями,
Стільки створять і співів, і саг,
Як ти вмiла робочими буднями
Святкувати річниці звитяг!**

1927

МОЇ КОЛОМИЙКИ

ЦИКЛ ПЕРШИЙ. ПІД ЯРМОМ

Львів, 1919—Київ, 1920

Коломийки мої любі, що з вами подію?
Хіба піду в чисте поле і там вас розвію.
І як буде добра доля, я вас позбираю,
А як буде лиха доля, я вас занехаю.

Н а р о д н а к о л о м и й к а

О і лиха ж таки доля спіткала Галичину!
Ой леле, лишенько-лихо!
Підкралося зрадливо, тихо —
І враз опанувало.
Не солодко було й в старовину,
Але так ще не бувало ніколи:
Люди, прибиті, голі,
Безскаржно зносять тягар ярма
Й тортури диби.
Забули о волі,
І хліба —
Хліба нема.
— Ой чи не доволі співати!
Чи не час вже і вас,
Коломийки, забути, занехати!

II

Але ні, не замовкають
Коломийки-дітки,
На пожарищу блукають,
Ніби ті сирітки.

Мов волошки ніжно-сині
В полі незоранім,
Розсипались в Галичині,
Тяжко зруйнованій;

Буковину розквітчали
І ту Черногору,
Задзвеніли, залунали
Вдень і в нічну пору.

III

Ой заросло поле зіллям —
Нікому зорати,
Бо гриміли над Поділлям
Важкії гармати...

Та не плач-бо, хлопе голий:
Урожай ті буде,
Бо вже зілля та спололи
В полі добрі люди;

Добре землю розорали
Кулями й списами,
Геть усю позасівали
Мертвими кістками;

**Кров'ю теж не раз полили —
Сталась аж болотом,
Навіть і одгородили
Тим колючим дротом.**

**Ой не плач в голодній хаті,
Головонько сива,
Бо які ж тепер багаті
Будуть в полі жнива!..**

IV

Гуцул легко ся вбуває,
Легко му ходити —
Гуцулонька молодая,
Лиш би тя любити.

**В е р х о в и н с ь к а
к о л о м и й к а**

**Гуцул легко ся вбуває,
Легку одіж носить,
Бо частіше так буває,
Що й голий, і босий.**

**Топірці ковані мали,
Шапки з пір'ям хвацькі,
А тепер позоставали
Вам кії жебрацькі.**

**Ой що мали — все згубили,
Поля і отари,
Бо у Чернівцях засіли
Румунські бояри.**

**Але вже нам обіцяли
Все назад віддати,
Аби-сьте лиш забажали
Брата мордувати.**

**Для гуцулів вже минають
Злі часи нарешті,
Бо за них там добре дбають
Десь у Букарешті...**

У

Тендериця * най би ся родила,
Лем до нас би не ходила.

Лемківська
приповідка

**Най-но хлібець не вродиться —
Лемко голодує,
Лем було би тендериці —
Діток нагодує.**

**Але ниньки нема жета **
Ані кукурудзи:
Затягайте собі мете
Та й на паску гудзи.**

**Ой бо плаче бідачисько
Ревмо з біднов жінков,**

* Тендериця — на лемківським діалекті — кукурудза.

** Тобто жита.

**Бо забрало польське військо
Шкапу і маржинку *.**

**Ой колись від тендериці
Утекав за море,—
Лем тепер вже розживиться,
Рад бим хлібом з кори...**

VI

**Ой ті слізоньки гарячі
Плинуть в синім Дністрі,—
Проїжджали вздовж Бучачі
Легіони бистрі.**

**У Перемишль заглядали,
Були і в Самборі,
Всім науку добру дали —
Крийся, хлопче, в борі.**

**Ой блищать в Станіславові
Багнети із криці,
А в славетнім старім Львові
Повнії в'язниці.**

**Не жалуйте дарма тата,
Голоднії дітки,
Бо у тата добра хата —
Славетні Бригідки **.**

**Ой турбуються за нього
Воєводи важні,**

* М а р ж и н к а — корова, худоба.

** Тюрма у Львові.

Не дармують часу свого
І суди доражні *.

Ой у Домб'ю ** тиф гуляє,
У Бригідках — шпанка,—
Най вже дівча не чекає
З неволі коханка...

VII

Якби був не дурень,
що у думках кисне,
Що співа і плаче,
як біль серце тисне.

І. Франко

Чи то ясний спів лунає,—
Ой, бо не пізнати,—
Чи по дітоньках ридає
На могилі мати?

Безупинно звуки тужні
Буйний вітер носить...
Схаменіться ви, байдужні,
Досить співів, досить!

Залишіть й плачі жалібні,
Час-бо щось діяти!
Чи насправді ви лиш здібні
Плакати й співати!..

* Д о р а ж н і — польові, воєнні.

** Табір для полонених під Краковом.

Як я стану коломийки
 Співати-співати,—
 Ти ся будеш, молоденька,
 Слізами вмивати.

Н а р о д н а
 к о л о м и й к а

Не можу більше вже слухать!

Вуха

Заткнути,

Не чути

Тих співів з ярма,

Втекти і не бачить, не знати!

— Дарма!

Не втечеш звідси, брате,

Не забули-бо двері замкнути,

І міцні на вікнах ґрати...

Коломийки ж не вмовкають

І безперестанку

У тюрмі моїй лунають

Ввечері і зранку.

Напувають серце болем

Вдень і в нічну пору,—

Ген лунають над Поділлям,

Аж по Черногору...

Львів,

Замарстенівська тюрма,

1919

А повернули вільними, над життям
панами;
Ой були ж у нас на шапках леви
і тризуби,—
А тепер зірки червоні, п'ятикутні, любі;
Ой були ж бо у нас шмати
та жовто-блакитні;
Нині ж прапори червоні, огневі, всесвітні.
Ой та й довго ж ми блукали,
правдоньки шукали,
Довго ж пани-адвокати нами торгували;
А тепер вже ми не темні —
добрий досвід маєм,
Нашу бідну Галичину зробим ясним раєм.

III. Тернопіль

Як ішли до Тернополя,—
У нову столицю,—
То серця смутні та кволі
Стали міцно битися;
А як вежі з прапорами
Здалеку уздріли,—
Так юнацькими серцями
Всі повеселіли;
А як стали їх на площі
Сальвами вітати,—
Так не одному з радощів
Хтілося ридати:
Бо закінчені блукання.
Зла зламали коло.
І клянуться. Вже востаннє.
— Преклонімо чоло!..

ІV. З б а р а ж

**Ой бо славне місто Збараж,
А при кінці міста —
Там князівський замок старий
Стоїть років з триста ***

**А іще такого дива
Не зазнав, як нині:
Юрби хлопів, ніби злива,
Впали в одній днині;**

**В сорочках довгих, немиті
Хлопи з форналями **
В цілім місті та повіті
Сталися панами!**

**Ну ж і жваві, ну ж і спорі
Хлопи та форналі:
— Школу зробимо в кляшторі ***,
А в замку — шпиталі!**

**Й вже чіпля стрічки червоні
Легінь до рукава.
— Гей, спрацьованій долоні
Та навіки — слава!**

В переляку творять пацір **
Ойци-францішкани:
— Пане Єзу, божа матір,
Що то з нами стане!**

* Руїни замка князів Вишневецьких.

** Ф о р н а л і — наймити.

*** Монастир.

**** Молитва.

У. На селі

Хай чабан — усі гукнули —
За отамана буде.

П. Т и ч и н а

**Ну і стались в селі зміни
Та й посеред літа:
Вже немає тої гміни
І немає вїйта.**

**Втік з фільварку пан проклятий,
Десь сховався комон*,
Боронити землю, брати
Вже немає кому.**

**Гей, червонії прапори
На сільську громаду!
Зібрали у свято збори —
Обирати владу.**

**Обираймо-но, сусіди,
До ревкому бідних:
Як самі зазнали біди,
То й нам будуть вірні.**

* Економ, управитель.

VI. Зборів

...В єднанню
Братніх заліз
Викуєм зорю останню.

В. Ч у м а к

**Ой сумний гостинець битий...
Де ж то місто Зборів!
...Дротяним кублом овиті
Цегли, глини гори...**

**Між окопами — руїни;
Ось уламки вежі;
Без дахів, без вікон стіни —
Слід війни-пожежі.**

**А життя — ніде немає,
І людей не знати:
Той в окопах доживає,
Той втік в ліс вмирати...**

**Але ось на магістраті,
На старому домі,
Ізнялись червоні шати —
Ніби вибух племінь.**

**І зарухалось уранці,
Трепетнувся Зборів,
І несміливо вигнанці
Покидають нори.**

**І прийшли, і заспівали
З молотами роти,
І окопи заорали,
Й розплутали дроти.**

**І забувся хлоп о тузі,
Й м'язи прилучає,
І, оновлене, з-під грузів
Місто воскресає.**

**Так відродиться й повстане
Вся країна гола —
Бо напружились в єднанні
Меч, і плуг, і молот.**

VII. Н е б е з п е к а

Їхав стрілець на війноньку,
Прощав свою дівчиноньку.

Стрілецька
пісня

**Ой роз'ятрила край неба
Заграви завіса:
— Розставатись, дівча, треба...
Дай мі, зірко, кріса *.**

**Знову суне ворог клятий,
Наша сила гине...
Не ридай мі, стара мати,
Не зітхай, дівчино!**

**Бо ніхто не гонить силом.
Сам я піду радо,
Бо життя мені не миле
Тут — без Радовлади.**

* К р і с — гвинтівка, рушниця.

Вище прапор червоний!

Єдняйте розбиті лави!

Будуть бої жорстокі! Будуть бої криваві!

Гей, тремти, вже засуджений враже,

Бо життя нам шлях перемоги покаже!

Чуєш, сурми заграли:

— Всі пригнічені, мучені — з нами!

Ті, що волі на мить хоч зазнали,—

Вже не можуть зістати рабами!

1920—1921

(1923)

Ч Зелене серце

и то в мене були застарілі болі
І старече зневір'я — це в мене!
Лишіть! Бо я в комсомолі
І серце моє — зелене.

Чи то мене безсоння мучило,
Опускалися руки від втоми!
— А послухайте, як гучно
Ми щовечір вертаємо додому!

Сполошують спокій тубільців
Вигуки наші буйні:
— Не сичіть. Бо ми, коммольці,
Вашої шани не потребуємо!

А як спиться мені безбуряно,
Без турбот про роки загаяні,
Коли скаже коммолка Шура,
Що «трохи, здається», кохає!

Кордон. Колективне обложення.
Всі тісніш у кощавих лапах...
Та як сміливо коло ми ломимо
В безогляднім юнацькім запалі!

**Сумувати — хіба ж це можна!
Хай оті — безпорадні й хворі,
А послухайте, як омолоджено
Мій голос звучить у «моторі»!**

**Зелене серце. Роз'ятрене.
З наливними весняними пуп'янками.
— Майбутнє червоними ватрами
Для нас. І для мене. Бо з вами я.**

**Кам'янець на Поділлі,
1921**

Робітниця Шура

**Підписати останній папірець в установі,
Позабути совбаришень і совбурів:
Мої вечори — на фабриці сірниковій,
Моє кохання — білявій робітниці Шурі.**

**Потиняйтесь під вікнами
непривітного дому;
Скоро гудок і друга зміна;
Вибіжить з брами ходою знайомою
І трохи стримано, та привітно зустрине.**

**Рученята спрацьовані невимовно
пестівливо
Обів'ють мою похилу шию:
— Значить, їдеш! Залишаєш Київ! —
І здається розлука такою неможливою...**

Новини розпитає: про хліб, продподаток;
Потім — про своє розкаже:
— Знаєш, обрали мене делегатом,
А завтра — збори на трикотажній.

І так солодко, солодко до сльоз
Ще глибше тебе кохати:
І за те, що в тебе туберкульоз,
І за те, що чужа тобі мати.

І за те, що в Червоній гвардії
Ти мені перев'язувала рани,
І за те, що в гетьманській «варті»
Разом з нами тебе карано.

І за те, що в кратері революції
Ти горіла — згоріла безскаржно...
— Шуру, ще довго в самотній розлуці
Буде маритись сірникової фабрики
марево...

Київ, 1921

А р т ь о м о в к а Ш у р а

Передостанній вечір.
В делегатській кімнаті. У мене.
На небі розбитий глечик
Розлив зеленового меду.

В Університеті Артьома
Оголосили перерву.

**Як гриз в Пенсільванії камінь ломом,—
Легше було мені, ніж тепер.**

**Знов без тебе. У харківських мурах
Заіржить паротяг осатаніло,
Захопить артьомовку Шуру
І викине десь на Поділлі.**

**Зустрілись у клубі коммолу,
На повіті, в прикордонній смузі:
Незаймано-задирливий голос
І солдатський очкур на блузі.**

**Щомить, щомить напруження:
Контрабанда, шпіони, змови...
Треба вміти будь дужими
Й не боятись ні бруду, ні крові.**

**Ти вміла. У спілці, в друкарні,
В комітеті, в чека й на селі —
Молодили незбагненно гарні
Сполучення рухів і слів.**

**На колегії. Зрадника-брата.
В горлі шорстким будяком: розстрілять...
Ти ж так просто: — Чого ж вагатись! —
І перша підписала ім'я.**

**Вже надвечір — стрибала цвіркунчиком
[Ніби звикле; нічого й не сталося!]
Й задирала в друкарні учнів:
— От розтяпа, розсипав верстать!**

**А коли Палій через границю
Продирався, скаженіючи від злості,—**

**Ми з тобою вдвох із рушницями
Всю ніч на Турецькім мості.**

**Закахикали гирла захланні,
Й хробачки заскиглили криваві.
Я сказав: це, може, востаннє,
Але знайте, що я кохав.**

**Над ранком — снували над Смотричем —
Плазом, розчавленим в скелях;
Поринав у збагнені очі,
Де розплескався брунатний келех.**

**Зустрілися знов. У Артёмовці.
Груповодом. За Марксом: з гуртком.
Напружено ловлять, як змовці,
Кожне слово. І титло. І кому.**

**Тільки скінчили — вже верховодила
Троглодитськими танцями й піснями.
І всі довкола закохані.
І з всіх найглибше — я.**

**От поїдеш. В суботу. Вранці.
Я — крем'язний. Не здамся. Не зломить.
Замуруюсь ще глибше у працю,
Вчащатиму щодня у коммол.**

**Приїдеш — як рясно, Шуро,
у «Зеленім серці» буде!
І закінчу нову брошуру:
«Історію КП(б)У».**

Харків, 1922

Т р и п і л л я

**Ті ж самі лани під Трипіллям,—
Село на зеленій долоні.
І плямами — згустками крові
між зіллям —
Так густо розсипались маки червоні.**

**Той самий Дніпро —
непокірно-широкий —
Розпластав бунтівливі лабети під гору:
Ніби це все було вчора...
А минуло вже три роки.**

**Три роки, як розквітчали
Зелень матову маки-троянди.
Посувалися. Вже ближче підступали.
Лютували розбещено банди.**

**Здавалося — беззахисний Київ:
Всі сили — далеко, на фронті...
Гей, а що ж то за стяги жевріють?
— То нові, молоді оборонці.**

**Хай рушницю тримають невміло,
Але випустять з рук — тільки з смертю,
Бо хіба чиє серце коли горіло
Таким вогнем саможертви.**

**І прийняли бій. До останнього
Загинули, як гинуть найкращі,
І чорні ями захланні
Вщерть переповнили пащі.**

Розумієте, це ж частка нашого
майбутнього
Загинула в борні за сучасне!
— Чи не з вашої крові, ясні, незабутні,
Розквітнули маки у полі так рясно!

Чи не кличуть болючими плямами —
Як ви — вмирати вміти?
Незабутні. Ясні. Ви з нами.
Найкращі Прийдешнього квіти.

1922

На сполох

Насувається знов лихоліття.
Тиняються зажурені, горілиць
Стежать, чи немає на небі
жаданого лахміття.

Та, ніби криця,
Безхмарна жорстока блакить.

Не чувати вимріяної вогкості,
Не наближається злива:
Ніби хто природу роззлостив —
Не вгамовує застигло-впертого гніва.

Не врятували хресні ходи
(Та вже ніхто й не вірить),
І мучить думка: чи що вродить,
Чи так усе й згорить!..

**Знову чути над Волгою остогидлого
стогону,**

Знов просякла слізьми аж до дна.

Не спинити жалібного дзвону.

І суне за труною труна.

Ех, позбулися панщини-барщини,

Вільні засіяли на червонім світанні!

...Погоріло у Саратовщині,

не вродило у Самарщині,

Прахом пішло у Казані...

Захопило землі завжди врожайні —

Навіть в Уфі! Навіть на Уралі!

— Світ за очі,— втекти у шляхи

безкрайні,

Від землі зрадливої,— далі!

Та куди втечеш! Невже у Вологду!

Та чи краще здиблеш,— хто знає!

...І женеться ненажерна примара голоду.

І підсьобує, і підганяє.

На Україну! Остання надія:

Хоч там перебутись до нового.

І, ніби журавлі у вирій,

Розтягнули підводами дорогу.

Нелегко і на Україні:

Знищені місця найбільше хлібні;

На сонцеві краї — загрозливі тіні,—

Погоріло чи не все на півдні.

Та пощастило, вродило на Правобережжі:
— Слухайте ж, відчуйте, незаможні!
У дні, коли горе всенародне безмежне,
Хай на поміч зголоситься кожний!

Бийте у дзвони на сполох!
Скликайте громади!
Відгукнися, все чесне й путяще,
Не дайте загинути Владі —
Кров'ю вашою зміцненій
Владі Трудящих!

Пам'ятайте, вас не раз рятували
Від навал грабіжницько-хижих.
Так невже б ви спокійно чекали,
Доки голод захисників ваших винище!

Розумійте, єдиною долею сполучені
Всі країни під Червоними Зорями:
Так невже братам своїм змученим
Не подали б ви руку в горі?

Тямте, північних братів допомога
Вам не раз іще буде потрібна,— чуєте!
Так невже від найлютшого ворога,
Від голоду, ви їх не врятуєте?

*

А як всі ми зіллємось
до лав непорушних,
Всі трудящі, від краю до краю,—
Хай ще будуть роки зсушені —
Не злякаємося неврожаю.
На борню з вередливою натурою:

Під сніги — всю землю заоремо,
Розвіємо засхлість грізнотворчою бурею,
А як бог — ми й бога переборемо!
Переборемо працею. Переборемо
м'язами.

Переборемо волею до нових перемог.
Перелоги розмаємо золотими оазами,
І, розбитий і знищений,—
людям скориться бог.

Зором зірниць виднокруги роззоримо,
Землю заспрагнену зриймо, розоремо.
[Дощик, насич її соками-трунками!]
Заздрісні борозни знов візерунками
Злотних зірок — зорепадом — зароїмо,
Працю утроїмо, лихо затроїмо!
— Зернятка-зірки, скрізь млу непрозору
Скрізь зазирайте, зворушуйте кору,
Паростком-променем землю зірвіть,
Колосним килимом лан взолотіть!
І забудеться гіркий і чорний,
Останній голодний рік,
І безсмертний стане в гурт необорний,
Безроздільний Володар Життя—Чоловік.

Харків, 1921

Жовтень на чужині

Я більше не можу без борні,
Не можу вже більше без бурі!
В тихім місті в день свята так тісно мені.
Немов у конурі.

Дайте мені гуркотіння
Фабричних верстатів,
Коминів, щоби ясність небесних шат
Чорним димом заслати
І щоб тишу можна було пронизати
Пронизливим гудінням.
Вулиці, занадто ви тихі собою!
Занадто, бульвари, ви повні спокою
І видаєтесь монотонними:
Треба б вас кров'ю,
прапорами червоними
Буйно і враз розквітчати!
Треба вас вщерть залляти
Скаженою, шаленою, бентежною юрбою,
Заповнити стрілами, грюканням,
дзвонами,
Кинуть вас у пекло вуличного бою!
Що, королівський замок відбудувати!
Іще казематів вам мало!
— Знищити все, із землею зрівняти,
Де колись нога королівська ступала!
Так заберіть же мене від цієї тиші,
Від цього так нікчемно створеного раю,
Де ви живете, мов бездумні ситі миші,
І де я від нудьги конаю.
Гуркоту, брязкоту, стрілів та дзвону
мені,
Вибухів грізних, щоб знести ці нори
понури!
Бо більше не можу, не можу вже
без борні
І не можу без бурі!

Краків, 1919

Новий рік у тюрмі

**Новий рік у тюрмі: не дуже приємно,
Та я тим не дуже й переймаюсь.
Загасили вогні: вже темно.
Але я не роздягаюсь.**

**Треба дочекатись північної години,—
Звичай того вимагає;
Скоро час той, мабуть, пролине...
Ось — уже в коридорі годинник співає:**

**Раз... два... три...
— Дванадцять — вже новий на карку,
Дев'ятнадцятий минув —
вітай нас, Двадцятий!
Ех, шкода — нема чим наповнити чарку,
Щоб у шану твою підняти...**

**Але мрії райдужним водограєм присли,
І вже думкою я на Україні,
За вікном — Дніпро замість Вісли,—
Мій забутий, мій синій!**

**Де Варшава! Це ж мій злотоверхий
В небо впився Софіївським собором,
І славетні мури Печерські,
І палац з червоним прапором!**

**Небо розідране переливними дзвонами,
На вулиці — святошної юрби розливи.
Мальовничі плями — червоні... червоні!
І вільні, переможні співи.**

**Хай отут, на вікні моїм,— грати,
Але думки — святошні й легкі:
З Новим роком! Вітай нас, Двадцятий!
— Щасти вам доля, товариші далекі!..**

Варшава, 1920

ІЗ КНИГИ «В ОТОЧЕННІ»

[1927]

Особисте

Однаковісінько мені...

Т. Шевченко

Товариство, яке мені діло...

П. Тичина

Ще раз полізуть в історію...

М. Йогансен

М

ене не згадають. Я не для віків.

Мною не захоплюються надто

і сучасники:

Не так уже гучно кресав я співи

І не так уже рясно.

Бо я не майстер — так собі, грузчик;

Не те щоб електрон,—

ну, атом революції,

А скільки ж, скільки нас таких,

середущих,

І в Харкові, й у Вера-Круці!

Раменом-поемою здвигнеш тягар,

Ще там десяток-другий підхопить,

Потім дивуються: зсунулося гарно;

Хтось там вхопився перший, а хто б то!

**А хіба не 'днаково — іскра чи креміль!
Аби горіло. Доки горітиме.
А бува й таке, що похвалять з чемності;
Є ще в нас чемна критика.**

**Тут, бува, чужак який
розсентименталиться:
— Ви поет! І звідки! О, значить, добрий:
Там у вас повітря навіть геніальне,
Там у вас свідомі навіть мікроби!**

**Дяка за порівняння. В творчому повітрі
З нас, мікробів, зріс СРСР у скарб;
Всіх поем найкраща — ця в чотири
літери;
Є в ній, є в ній крихітка і моєї фарби.**

Монреаль, Канада,
1925

В і н н і п е г

**Вінніпег. Дорогу закінчено.
З розмаху врізалась валка,
Ось вона — канадська Україна:
Нутряна, пшенична, степова.**

**Вулиці — площі — прерії;
Комашнею трамвай загубивсь.
Хто це — громадяни Радянської Ліберії
Чи кволі чорні раби?**

Мітинг в Робітничому домі.
Вливаються. Ще. І ще.
Заповнено. Щільно. Ломиться
Від м'язів. Од слів. Од очей.

Обличчя смагляві, закурені,
М'язи — рішучість — лють.
— Невже і тут є дурні,
Що не вірять у наше майбутнє!

Непотрібно сипали фокстроти,
Раптом стихло:
— Товаришу, ваше слово! —
Пересохло в горлі й у роті,
Очі вип'ялися плямами багровими.

Не мріяв: знав — переможемо.
Не чув своїх власних слів.
Ми хочемо. Прагнемо. Можемо.
Ми руйнавці. Будівники. Злива.

Вірили. Терпко. Вперто.
Навздогін — стоголосий крик,
І знов у двадцять четвертім
Марив Сімнадцятий Рік.

Хтось руку стиснув, так палко:
— Спасибі, товаришу! — І троянди
в руці.

І знову захекана валка
До нової цілі.

Вінніпег — оаза між прерій —
Через міст стрибнув — перекинувся,

**Силкувався щось читати Форт-Гері
У пергаментях Червоної Ріки.**

**А я, на сім літ молодший,
Знову бачивши сон у дійсності,
Стежив, як валка скочила
Із прерій в погорілий ліс.**

**Та не бачив пнів. Знав: на згарищах
Молодняк вже пустив бруньки.
А в вухах:— Спасибі, товаришу! —
Й на колінах — троянд пелюстки.**

Вінніпег, Форт-Вільям,
вересень 1924

Пісенька про Педді*

**Було їх три мисливці —
Хто не чув про них пісень!
І втрьох всі полювати
Пішли в Патриків день**.**

**Джон Бул і Мак з ним разом,
А третій — Педді-пень:
Веселі три мисливці —
Хто не чув про них пісень!**

* «І цілий день вони полювали й нічого не могли знайти». З англійської глузливої пісеньки про ірландців. Педді — так називають ірландців, а Мак — шотландців.

** Ірландське релігійне свято.

І день весь полювали.
Нічого не знайшли,
Хіба що 'дного зайця,
Та й геть собі пішли.

Джон Бул каже: — Заєць.
Мак, той мовить:— Ні!
А Педді:— Це телятко,
Корова ж десь в лані.

І ніч всю полювали,
Нічого не знайшли,
Лиш їжака у кущику,
Та й далі геть пішли.

— Їжак,— Джон Бул каже.
Мак, той каже:— Ні!
А Педді:— Ач, як голки
Натикано в стерні.

Бідний, зглузований Педді,
Для вулиці — нечутливий пень,
Бульварної британської комедії
До болю трагічна мішень!

На острові буйно-смарагдовім,
У власній країні — раб.
Коли ж безтурботно й радісно
Ти хижі розчавиш лаби!

Я слухав брудно-нахабних,
Безглуздох, гидких глузувань
Й чекаю з тобою так жадібно
Інакших, нових полювань.

Коли весь світ почує
Нових дзвінких пісень
Про те, як три мисливці
Зійшлись в урочистий день.

І день весь полювали,
І дзвінко ріг гукав,
Аж зирк — в полях спіткали
Із криці їжака.

— Їжак,— Джон Бул каже,
Мак — сумнівами: — Ні.
А Педді:— Стережемся,
Бо раб страшний в борні!

І ніч всю полювали
(Гуділа осока).
І бачили зі Сходу,
Мов зорю, світляка.

— Світляк,— Джон Бул каже.
Мак з презирством:— Ні!
А Педді: — Це зелений
Мій край почервонів!

Й тривало полювання
Під танок безтурботних куль,
Й котився у провалля
Знесилений Джон Бул.

— Скувать! — скиглив у розпуці.
А Мак: — Не кат я, ні!
А Педді:— Вже закутим
Не бути більш мені!

**Минає смарагдовий берег,
Останні обриси хова...
— Педді, я ще повернуся,—
Будемо товаришувать!**

В Ірландському морі,
лютий 1924

ІЗ КНИГИ

«ЗМУЖНІЛА МОЛОДІСТЬ»

[1935]

Л и с т п' я т и й

До люстра глянувши,
 скажи свій подобі...
Коли вже сорок зим
 твое обложать чоло...

В. Шекспір, Сонети II і III

У

чора син сказав: — Ти вже старенький,
 тато,

У люстрі видко — ти ж постарів-
 постарів.—

...А тільки ж тридцять шість разів
 ротатор

Циліндром обернув за знаком коsturів...

Ще тільки тридцять шість —
 а незабаром сорок,

І сам розв'яжеться сивин
 і зморщок спір,

І напускатиме все непрозоріш морок

«В запалих вже очах»,—

мовляв Шекспір.

**«Коли вже сорок зим твоє обложать
чоло...»**

**Ні, я таки іще готовий до облог,
Хоч роз'їда мені обличчя їддю щолок
І сиве в бороді вигониться стебло.**

**Ні, я ще молодий, хоч і літами літній,
Хоча неспокоєм стучиться думка
в скронь,—**

**Чи ті слова пливуть з моєї словолитні,
Чи той ще плавить і карбує їх вогонь!**

**Хоча все глибше я занурююсь у ніші
Прогнозних спогадів і перетворних
строф:**

**Але хіба Москва не стала ще юніша,
Коли заглибилась натхненно у метро!**

**Але хіба Москва на мить єдину летом
Загаялась увись, коли пірнула вглиб?
Ні, я не перестав цвісти її поетом
І не заплутався між календарних глиб.**

**Ні, я ще молодий — і далі молодію,
Як молодіє все в країні молодій,
Що час перемогла, помноживши на дію.
Бо молодість віків для неї є водій;**

**Що молодість віків і молодість ідеї
Для неї є водій в суспільство молоде,
Що літнім досвідом поглиблена іде —і
В боях оновлених і зцілених веде.**

**І я, змужнілий між пасатів і норд-остів,
В припливі юні, що за всі моря вдаря,
Омолодивши свій, в боях набутий, досвід,
Спокійно відірву листок календаря.**

Москва — Харків,
січень — березень 1933

Пісня про моряка і пілота

**Моряк не зречеться хвиль,
не кине повітря пілот,
Хоча б причаїлась у хвилях тих смерть
і смерть чатувала в повітрі.
А де ж стільки знайдеш скарбів —
стільки брильянтів і злот —
Щоб купити одне, хоч маленьке, життя,—
у якій діадемі чи митрі?
Пілот, що шугає увисьь,
водолаз, що пірнає углиб
І навіть часом свідком стає,
як гинуть в безоднях друзі,
І знов поринає й летить,
коли це не тільки за хліб,—
То де ж сміливості цій джерело
І де джерело цій напрузі?
Глянь навколо з палуби
І з фюзеляжа глянь:
Де б зору й слуху стало би
Охвату і снаги,—**

**Пшеницями колгоспними
Зриває кожну грань,
Піснями стоголосими
Змиває береги!**

**Пілот, що простяг крило
назустріч негоді лихій,
Моряк, що вростає руками в штурвал
на вкрай роздратованім морі,—
Вони не припинять атак
на заздрісні сили стихій,
Аж доки, підвладні могутній руці,
здадуться стихії в покорі.
Моряк, що вростає в штурвал,
пілот, що крило простяг,—
Брехня, що шукають вони небезпек
і смерті шукають уперто:
Вони атакують смерть
і борються за життя —
Своє й мільйонів своїх співбійців,—
А за це не задорого й вмерти.**

**Пісні лунають з берега,
З повітря і з води:
Щодня нові до шереха
Всесвітніх перемог.
У квітах квітнуть фабрики,
Ростуть міста-сади,
З субтропіків до Арктики
Не схиблює кермо.**

**Моряк не зречеться хвиль,
не кине повітря пілот,
Бо їх не безумство хоробрих веде,—
о ні — то мудрість хоробрих!**

**І міцнішає СРСР,
трудящих всесвітній оплот,
І промінням всесвітнім своїх перемог
освітлює кожний обрій.
І радісно-певна рука
пілота і моряка,
Бо знають однаково певно вони
у вирі стихій і на старті,
Що з нами міцніє в боях, що нами
керує ЦК
найнезламнішої,
найвідважнішої,
наймудрішої в світі партії!**

Грудень 1933

Я Сон

був поранений у груди,
Лежав без сили на землі.
Я був один: розбіглись люди
І поховалися у млі.

Дивився навкруги: пустеля,
Руїни голі розляглись...
А тут була рідна оселя
І все, мов рай, цвіло колись.

Все знищила лиха пожежа;
Перемогли нас вороги...
І жаль обняв мене без межі,
І стислось серце від нудьги...

Та то лиш мить! Бо я не смію,
Не можу віру загубить.
Не можу втратити надію,
Що наша сила побідить.

То лише я лежу розбитий,
То лиш мене перемогли!

**Ось бачите — червоні квіти
Під небом буйно розцвіли:**

**То прапори червоні мають
І, ніби птиці,— рвуться з рук!
Ось, чуєте,— громи лунають:
То згук війни, то бою згук!**

**Все ближче, ближче легіони...
Вже чути брязкіт — стук мечів...
Їх сотні, тисячі... мільйони
Відважних велетнів-бійців!**

**Яскравим полум'ям палають
Їх променисті походні.
Ось-ось вони перемагають...
— Гей, враже, не спасешся, ні!..**

**Хіба ж є в світі перепони,
Щоб стримать їх тепер змогли?
...І урочисто-срібні дзвони
Під ясным небом загули.**

**Всі мрії дивні та бентежні
Здійснилися. Гей, хвиле, стань,
Бо ти відкрила нам безмежні
Шляхи довічних досягань!**

**І хори солодкоголосні
Мене уводять в світлий рай,
Я йду до вас!..**

**Зітхання млосні —
І серце пірвалося вкрай...**

Прокинувсь я. Безсило руки
 Стискали груди. Між пальців кров
 Пробилась з рани. Знову муки
 І біль — страшний, пекучий — знов.
 Вже зникла десь моя надія.
 Недовго в світі жить мені...
 І все-таки — таємна мрія
 Десь заховалась в глибині.
 І з подихом жахливим смерті
 Мене так радісно мирить:
 — О, як мені б бажалось вмерти
 В ту дивну, ту чудову мить,
 Коли життя мій сон завітний,
 Ясний, яскравий, многоцвітний,
 Мій променистий сон здійснить!

1918

Лист другий

Вчора я рано ліг, Лілю,
 Та довго заснути не міг;
 Падав ріденький сніг, Лілю;
 Годі чекати відлиг:
 Ступила зима на поріг, Лілю,—
 На свій законний поріг.

Зірвалася оранка на зяб, Лілю;
 Похвалить хіба Наркомснаб:
 В заготовлях район не ослаб, Лілю,

Лиш з городини лізе, мов краб...
Коли б ти нині була б, Лілю,
Коли зо мною була б!..

Так виходить, що кожний мій лист, Лілю,
Має розсіпаний зміст,—
Мов напідпитку тягне хорист, Лілю,
Всіх пісень за один присіст.
Загубив листуватись я хист, Лілю,
А це — потрібний хист.

Та даремно рядки я тулю, Лілю,
І даремно себе тільки злю:
Думка робить химерну петлю, Лілю,
З «Софіївки» — на зяблю.
Але я тебе справді люблю, Лілю.
Дуже тебе люблю.

І тому, що настала зима, Лілю,
І на зяб — сподіватись дарма,
І мороз верховіття лама, Лілю,
І на вежі турецькій чалма,—
Ще сумніш, що тебе тут нема, Лілю,
Зо мною тебе нема!

Кам'янець на Поділлі,
1930

Лист шостий

Ні, від старої Балаклави
Лишилось небагато рис...

Густий, пірамідальноглавий
На перехресті кипарис,
Мого кохання тихий свідок,
Моєї мужньої весни...
Один шорстких своїх нахідок,
Здається, досі не змінив;
Уже немає дяді Юри,
І, ніби в тузі за старим,
Напружено генуйські мури,
Розкривши очі-амбразури,
Новий спостерігають Крим.
Їх термосить раптовий вибух:
Весь вік їх древній — як мана,
Летить, здається їм, у глибах,
Що вириває амонал.
І висипає сонце русе,
Із гір зігнавши тіней флюс,
На бремсбергу небеснім — флюси
Проміння — в бухту, як убрус.
Вона ж, збагачена виразно,
Приймає, з сонцем заодно,
Гостей, що школа водолазна
На скорене спускала дно.
В шихті із сонця, гір і моря,
Бійці, гартовані стократ,
Моєї Батьківщини творять
Один міцний агломерат.
Вночі моряна хмара місить
І тисне в бухту гаряче,

**Й зеленувато-срібний місяць
У ночви солодом тече,
І аж до мису Фіоленту,
Моряни зборюючи жар,
З живого срібла виткав ленту
Грайливий майстер-солодар.**

**Колись ці візерунки хитрі
(До щастя стежка та вела)
Удвох любили ми повітря
Скидать сріблінками з весла,
Густі перетинати хлиби
У ніч спрямованим човном,—
А серце калатало, ніби
Оскаженілий метроном,
Та поруч рвалось друге серце
З моїм незмінно в унісон...**

**І знов я пережив тепер цей
Уже відчутний в яві сон:
По стежці щастя допливали
Ми разом до Шайтан-Дере!..
Як гайавати й калевали —
Безсмертне наше це старе,—
Старе, що, ніби згусток лави,
Нового іскри зберегло,
Старе, що ним споїли трави,
Мов соком,— кожнеє стебло,
Старе нової Балаклави,
Бо час не змив і не прим'яв
Коханням всяяне ж ім'я —
Як цей пірамідальноглавий,
Що досі шат не заміняв;
Старе, що вічно буде юним,**

**Переплітаючись з новим,
Зливаючи в казани луни
Двох серць, і вибухів буруни,
І амоналу дужий дим.**

Пісня молодих гайлендерів

**Ми веселі, юні й безвусі,
Всі ми з Робіном заодно,
Бо зелене перо в капелюсі —
То його все — й наше майно!
Але так вже воно повелося,
Що в баронів і злото, й вино,
То ж веселі й дзвінкоголосі
Всі ми з Гудом ідем заодно...
Ти затиснув, замчище престарий,
Нам горлянки в кам'яній руці.
В твого власника славні отари,
А у мене немає й вівці.
Але ми вже тобі допоможем —
Ширше браму розкрий, воротар,—
Щоби клопоту більше вельможам
Не було від великих отар.
Аж під хмари — небесні горища,—
Залітають у нас голоси.
У барона такі пасовища,
Що і змірять — не має він сил.
Хай же замок високо, та вище
Досягають у хлопців списи:
Ми обмежим тобі пасовища,
Допоможем — проси не проси.**

На дубах наливаються брості,
Зацвірінькали в небі дрозди;
Сподівайся, бароне, у гості,
Але знай, не п'ємо ми води.
Щоби цвіллю, бува, не взялося
У барона життя і вино,—
Ми, веселі й дзвінкоголосі,
З Робін Гудом завжди заодно!

Лист з Ерівані

Я не знаю, куди до тебе писати
І чи дійдуть оці рядки,
Не вщухають пасати, у серці пасати,
І присмак від них гіркий!
Та не гірко мені від цієї гіркоти,
І ніби потрібна вона,
Як незвана докотить,
Як просочиться потай
Перетлілого болю луна.
Бо так гостро скринилися в готельній
Залюдненій самоті
Убого-пустельні
Вірменські сільця на путі.
І клином лиснючим шпиль Арарату—
Садистично-незрушний такий —
Цитував з Робаяту
Про втрату і страту
Безнадійно ритмічні рядки.
І з геніальних сентенцій Омара
(Холодно-розпачливий плин!)

**Поставала примара —
Непримарно-виразна примара
Отруєних трупом долин.
І коли воркотіли розмірні робайї —
Ввижалось мені на горі:
Хтось, до жаху знайомий,
 ритмічно рубає,
Методично рубає
Змертвілих синів Наїрі.
Та в примару ту вдерлась нова Ерівань,
І в майданах нової Ерівані
Розчинився мій сум у вирах поривань
І розтанув у леті стрімких поривань,
У напруженому паруванні.
Я відчув: мій відчужений біль ущух
У відновленому Гаястані.
Я почув: у колбуді співає ашуг
(Під таару — рулади гортанні);
Про вірменські колгоспи співав ашуг
Патетично-безжурні руп'ані:
Я працюю у колгоспі —
Будем пити ми вино!
Я ударник у колгоспі —
Будем пити ми вино!
Не приходьте, злидні, в гості —
Будем пити ми вино!
Хай куркуль отрути вип'є —
Будем пити ми вино!**

**З неба сипле сніг, сніг,
Білий, як належиться.
З вітром спільно з ніг
Валить ожеледиця,**

Обвиває хуга
Кожний дах,
Марно сіє хуга
Штучний жах,
Бо стрічає хуга
Між щілин
Із пісень ашуга
Міцний клин.
Бо по всіх будовах,
Бо по цілих добах
Сповнює робота
(Не лякає хуга),
Сповнює робота —
Не спиняє хуга!
Сповнює робота
(І гримить!)
Кожну мить,
Сповнює робота
Кожний атом,
Сповнює робота
(З ранку до зірок!),
Сповнює робота
Кожний крок,
Сповнює робота
Кожний вилам —
І мені забило рота
Гіркуватим пилом —
Будівельним пилом.

*

Через це в мене присмак у роті гіркий,
Через це не вщухають у серці пасати,
Через це захотілось до тебе писати,
Хоч не знаю, чи знайдуть тебе ці рядки.

Через це не гірчить від тієї гіркоти,
Через це мені справді потрібна вона —
Як незвана докотить,
Як просочиться потай
Перетлілого болю луна.

1936

А ко пу А ко п я ну

Через підпілля, крізь окопи,
Як ювілейний кращий дар,
Ти пісню нам приніс, Акопе,
Сердець ашугів володар.

Життя було тобі — ковадло,
І молотом — перо; коваль,
Ти ним крушив царистське падло,
Буржуйську гніль, дашнацьку шваль.

В Баку, Гянджі, Степанакерті
Кривавий лютував буран,—
Та дике святкування смерті
Зневажив твій «Меран-чкеран».

І свіжим дихають екстазом,
Одгулом молота-пера,
З «Більшовиком-Шіраком» разом —
Пісні більшовика-Дніпра!

30 травня 1936

18 червня 1936 року*

Із бюлетенів кожний стежив
Грізну хвороби течень,
І спокій кожного залежав
Від цих коротких речень.

І цифри пульсу, ритми серця
Вивчали ми напам'ять.
Щоб слід їх тоді не стерся,
Коли їх креп обрамить.

Щоб жив од подихів первісних
У всіх людей наокіл,
У кожному пульсі— буревісник,
У кожному серці — сокіл.

Щоб аж до подихів останніх
Життя всього земного,—
Цвіли в могутніх наростаннях
Казки й пісні про нього.

Балада про прекрасного Анталя

З угорського фольклору

І

— Мамо, кохана мати! Треба мені
сконати,
Лишилося тільки померти за Варгу Ілону!
— Ні, навіщо вмирати, муко мого лона,
Втіхо мого лона,

* День смерті О. М. Горького.

Краще будемо міст чарівний будувати,
Міст великий, залізний!
Подивитись збіжаться всі найкращі
дівчата,
Всі найкращі дівчата— це ж така новина;
Може, прийде і Варга Ілона, може, буде
між ними й вона.

IV

— Мамо, кохана мати! Ой, як хочеться
подивитись!
Відпусти ж мене подивитись на міст
чарівний!
— Не ходи, моя доню, дивитись на міст
чарівний:
То розставили пастку, щоб спіймати
лисицю.

V

— Мамо, кохана мати! Треба мені
сконати,
Лишилося тільки померти за Варгу Ілону.
— Ні, навіщо вмирати, муко мого лона,
Втіхо мого лона,
Сину мій, прекрасний Анталь! —
...Але сталася смерть. І вже зайвий жаль.
І хіба це pomoже, що мати невітшна
й сумна!
Подивитись на тебе збіжаться всі
найкращі дівчата:
Може, прийде і Варга Ілона, може, буде
між ними й вона...

VI

— Мамо, кохана мати! Ой, як хочеться
подивитись,
 Відпусти мене до хати, де мрець!
 — Вже тобі не вернутися до хати,
де мрець...

VII

— Встань, мій сину! Встань,
мій прекрасний Анталь!
 Скільки збіглоь найкращих дівчат,
скільки краль!
 Ось і та, для якої ти вмер, коло дверей
твоєї хати:
 Ось уже на подвір'ї вона, для якої ти
мав умирати!
 Встань, мій сину, встань,
мій прекрасний Анталь:
 Ось вона коло ніг твоїх, встань,
щоб сльози їй втерти!

VIII

Я ніколи не бачив прекраснішої смерті!
 Ось сміються очі, поцілунків шукають
уста— і тремтіння в ногах.

1934

noemu

ОДУЖАННЯ

[1923]

Поема-щоденник

* * *

М

и — дівчина з шахт Донбасу,
З нетрів чорного золота;
Я — скальд переможного класу,
Класу Серпа і Молота.

З твоєї родинної Юзівки,
З чорних одвічних пластів
І моя незграбна муза
Викрешує кам'яні співи.

Як побачив за рік у Свердловії
На чолі твоїм зморщок грати,
Тебе, сповнену змістом новим,
Чи міг я не покохати!

А як сходяться хмурі й шершаві
Твої друзі — з Донбасу «грачі»,
Я в ті миті шахтарку Клаву
Кохаю ще гарячіш.

І згадую час той далекий,
Як в Америці, в шахті тісній,

**Таким споріднено легким
Здавалося кайло мені.**

**Коли ще не був інтелігентом,
Мав нерви, як м'язи, міцні,—
За спогади цього моменту
Для тебе мої пісні.**

Харків,
23 січня 1923

* * *

**Тиха затока: санаторій «Надеждіно»
Під Москвою, для нервовохворих.
Я знаю, це теж, це теж
Креска побуту нового.**

**Самотньо у закиненім барлозі,
Та ясно, мов у сонячній отарі:
Здається, що тепер, по перемозі,
Могли б відпочивати комунари.**

**Та в затишні, гостинні стіни
І тепер санаторій зібрав
Тільки виснажених, вибувших з лав,
Тільки хворих, напівбожевільних.**

**Займатись політикою заборонено,
Та потайки ковтають газету:
Кожне радіо, кожний декрет —
У серці співзвучним дзвоном.**

**Й не зриває з їх уст одчай
Каяття, ні слабких молитов,
І плекають всі мрію осяяну,
Що до праці повернуть знов.**

**Всі — від сивого народовольця,
Сорок літ віддавшого борні,
До коммольця — розвідника Колі,
Що в голоднім повіті змарнів,**

**Про борню не покинули марити,
Й рештку сили б їй кожний віддав:
Комунар — завжди комунар,
Навіть хворий і вибувший з лав.**

Надеждіно,
21 серпня 1922

* * *

**І свято таке в нас хворе,
Як і нерви наші пошматовані.
А такий привабливий зовні,
Такий чепурний санаторій.**

**Так близько Москва і Ленін,
Так близько і так променисто
Комінтерну щедрі жмені
Розсипають вогняне намисто.**

**Так близько — й так недосяжно...
Але свято хвилює, як звикле,**

І не жаль, що нерозважно
Ми селян в санаторій накликали.

Й роздираються груди промовами,
І горять вже забудим екстазом
Нерви наші пошматовані
І схудлі, спрацьовані м'язи.

Надеждіно,
9 листопада 1922

* * *

Перевтома. Втома. Втома.
Обірвалася думка. Крес.
На сторінках третього тома
«Капіталу» Маркса.
Заплутавсь у формулах. А що таке «S»!
Додаткова вартість!
Пам'ятаю — «C» — капітал постійний,
«V» — перемінний;
А що таке «S»!
Доктор каже — це не божевілля:
Просто витрата енергії;
Просто перевтома.

У мізку виросло бадилля.
Густе. Не розворушити ломом.
Вже пам'ять, знаю, не верне.
Бадилля. Корінчики з криці.

Гачки.

Жалом безнадійного смутку
Розідрали в черепній коробці ланцюжки.

Третій том. Тенденція норми прибутку
До зниження.
Доктор каже — це пройде хутко.
Але поки що — ніч.
А як же економічна студія
Й мертве нагромадження?
Кинути працю!
— Ні, ні, цього не буде!
Не піддамся, чуєте! —
...Ну, добре, мовчу, я нічого не кажу.
Ну, так, це ж відпочинок, вакації.
Я буду слухняний, лягатиму рано.
Ви, докторе, маєте рацію:
Я скоро одужаю, встану,
А потім — Крим на весну.
— Але скажіть мені, любий, коханий,
Скажіть мені, докторе, що таке «S»!

Надеждіно,
9 листопада 1922

* * *

Ні, не піддамся! Це не божевілля,
Зараз все ясне, як на долоні,
Я зараз поясню вам вільно
Всі економічні закони.

Не піддамся. Це сентиментальність,
Просто інтелігентські вигадки.
То не я вчора в їдальні
Згадував з плачем Бригідки,

**То не я казав тобі, Клаво,
Що бажав би скорше вмерти...
Я впертий, я впертий!
Не піддамся. Не маєте права!**

Надеждіно,
10 листопада 1922

* * *

**Пробач. Я зробив тобі боляче.
Забудь про вчорашню розмову.
Ще маленьке напруження волі —
Й ми обоє будемо здорові.**

**Ще маленьке, останнє напруження.
От вже зараз я, бачиш, нормальний.
Ми обоє будемо дужими
Й покинемо ці сентиментальності.**

**Все це стане страшною,
забутою казкою —
Навіть згадка ніколи не виникне.
Поїдемо разом у Донбас —
У Горлівку, у Щербинівку.**

**Скільки сили незламної викрешу
З блискучих шарів антрацитових,
Скільки нових пісень напишеться
Під кайла суворий ритм!**

Надеждіно,
11 листопада 1922

**Виблискує степ перламутром,
Виблимує синіми зорями.
Чорним велетнем у білому хутрі
Виперся рудник угору.**

**Витискає з уст димарів
Білу пару розтріпаними колами
Й чатує з високих копрів
Над цілою околицею.**

**Та вже натовпи в кам'яну плоть
Вкраялись живими свердлами,
Видирають з-під хутра і котять
Переплетені рейки-ребра.**

**Деруть скам'янілі пласти,
Довбаються в грудях залізом —
І зойкає велетень стиха
В хутрі, чорною кров'ю замизганім.**

**Та стискають напружено-вперто
Гострі кайла неблаганними долонями.
І здриганнями передсмертними
Коливаються велетня скроні.**

Щербинівський кущ,
Північна рудня,
8 січня 1923

**Біле над землею — сніг;
Біле під землею — сіль;
Зеленявою кригою
Запанцирене звідусіль.**

**Дивовижний палац зі скла.
Ніби іній довкола, та не зимний.
Так таємниче-лагідно
Зелені іскорки блимають.**

**Був у Кракові на королівських бастіонах;
Спускався під Вавель — у Смочу Яму;
Чув легенду: страшний дракон
Вигриз її зубами.**

**Яким це здається смішним!
Тут легенда стала побутом,
Тут старий десятник Трохим
Підземного царства володар.**

**Може, це не поетично й грубо —
Він рудий, з підсліпуватим оком,
Й гострозуба машина врубова
Йому замість дракона-смока.**

**Але задріть, казкові королі:
Без меча, незграбними руками
Він дракона дротами оплів
Й змусив гризти пласти солекам'яні.**

**Гей, бувало, нема штейгерів,
Втекли інженери з білими,**

**А Трохим казани розігрів
І тріпоче шківами, мов крилами.**

**І буде в підземній пільмі
Кришталеві печери й тунелі,
Й утілює в побут — міф,
Вигаданий менестрелями.**

Бахмут,
Артемівська соляна рудня,
12 січня 1923

* * *

**Летить, коливається кліть,
Зачіпає за стіни, і гримає,
Й одноманітно торохкотить
Дієсловними римами.**

**Так хутко. Захоплює дух.
Серце, здається, присне.
Чорний вогкий лантух
Над головою затиснено.**

**Забув, що десь сонце й блакить.
Тільки лампка за паском блимає.
І летить, виспіває кліть
Дієсловними римами.**

**Вузький стовбур. Старенька штрека.
Напівзруйновані склепіння.
Під ходою хлипає невпинно
Вода проміж рейками.**

**Промайнули, пройшли корінну
[Сигнал у стовбурі забамкав],
Перейшли повз піч, де гнуться
Саночники під нудною лямкою.**

**Спинились у новім забої
[Нахилений сланцевий дах],
Залягли у печері обоє,
Стискаючи кайла в руках.**

**Запорошує очі й бороду,
Та за сонцем не тоскно нікому:
Тут борня. Непокірну породу —
Обушком, обушком, обушком!**

**Нумо ще. Не здається, клята!
Ми балдою, щоб клином вгризти,
А не йде — так неси перфоратор —
Пробуравимо зразу шпури.**

**Продовбаємо, дарма що камінь!
Таки вгризся гартований клин,
І підземні скарби потекли
Чорно-золотими струмками.**

**Насипай вагонетки, тягни.
Ех, весела робота — аж куриться!
Запишіть ще одну перемогу нині
Людини над натурою.**

Юзівка,
18 січня 1923

* * *

**Зустрів. Цілком несподівано:
У Щербинівці — в Третьому розряді,
Заспівало в серцях переливно,
Так співзвучно й так радісно.**

**Щойно прийшли із шахти
(Був мітинг: чудовий настрої!);
Світилося в сірих очах
Перемоги незміряне щастя.**

**Втома... хворість — минуло, не вернеться.
Переродженою прокинулася вранці
Після того, як бачила в Штерівці
Будівлю нової електростанції.**

**Після того, як у Горлівці довідалася,
Що виконав куц сто відсотків,
Що працюють любовно й віддано
«Грачі» у підземній сльоті,**

**Що все глибше творче напруження
Відроджених, радісних мас.
Ми обидва, обидва одужали,
Як одужує рідний Донбас.**

**Наші серця зажеврілися
Вогнем його коксових гонт,
Й пісні мої, щасно окрилені,—
Шахтарським гудкам в унісон.**

Щербинівка,
24 січня 1923

Вступ

Н

е я це все вигадав — де мені!
Я — лише квола луна,
Рефлекс ваш притьмарений, темні
Творці золотих баланад.
Не я ці співаю пісні —
Святі й блюзнірством тавровані;
Не мені, не мені, не мені
Відтворить їх чужою вам мовою!
Я ковтаю їх лише, як сніг
Всотує сонце весною;
Якби міг, якби міг, якби міг,—
Я б розтанув, щоб шлях вам угноїть!
Якби міг,— хоч на мить заяснів
І осяяв би лет наш ракетою,
Я б себе спопелив за пісні,
Чорні діти, раби й поети!
Та знаю: діти зростуть,
Будуть з блазнів-рабів комунари,
Бо не попіл, не блиск і не лють —
Творчий рух звитяжить у чварі.
Рух — і тяжіння; ритм і борзень;
Прямування, і спайність, і тамі —
І потужно-червоних пісень
Я жбурлятиму жменями — з вами.

Частина перша. Самбо

САМБО ЯК САМБО

Скільки у вулиці шумів...
Скільки у вітру хмар...
Скільки у сонця розпечено-жовтих
п'явок...

Прокляття вам всім!

Я, Самбо чорний і голий,
Я, Самбо голий і чорний.

Сім раз по сім

і по безліч років,

Сім раз по сім

і по безліч акрів

Ці скоцюрблені пальці сапали й пололи

Білу, як ваша шкіра, бавовну,

Жовтий, як ваше золото, маїс

По плантаціях Каліфорнії.

Я, Самбо, все зніс.

Сонце жовтими п'явками

Висисало кісток моїх сік,

Захлинались беззвучно й гавкали

У шлунку голодні пси.

Я, Самбо, не плакав,

Не просив,—

Я звик.

.

Я, Самбо, у пранетрях

Флориди

Сім раз по сім

і по безліч років,

Сім раз по сім
і по безліч акрів
Викорчував пнів —
І мені не набридло,
І я не сатанів.
І сім раз по безліч хмар
Вітер у мене жбурляв.
І сім раз по безліч дощів
Вимивало кістки мої з м'яса.
І корчило серед корчів
Жовтою пропасницею
У сльоті
По миршавих пампасах
Обох Каролін і Дакот.
А я, Самбо, мирно марив,
Я і моя вся раса...

.

Вулиці Чікаго розпаханими шумами
Випантеличували плутане шмаття
мого мозку.

Самбо вантажник на возі.
Самбо вейтер * в обжорці.
Самбо грум **.
Самбо нічний дозорець.
Самбо, запльований фігляр,
У балагані
Зашкварює
Джиг *** і чечітку

* Офіціант.

** Конюх.

*** Ірландський національний танець.

Під
Ідіотський сточеревний регіт
І ляскіт мерзенних поличників.

Самбо

І вся його раса,

Сім раз по сім

і по безліч років —

і вічно.

— Прокляття

вам

всім!

САМБО У ЛІСІ

Старий пане-дубе, твій час надійшов —

Зім-зам-зіп-зум!

Зрубаю тебе я, посічу на дрова —

Бім-бам-біф-ф-бум!

Птахи по вітах, шукайте нових гнізд —

Зім-зам-зіп-зум!

Старий пане-дубе, не зітхай з образи —

Бім-бам-біф-ф-бум!

Білим треба палива — холод,

вітер свище —

Зім-зам-зіп-зум!

Підноси ж сокиру, чорний, вище, вище—

Бім-бам-біф-ф-бум!

Старий пане-дубе, на зітхай з образи —

Зім-зам-зіп-зум!

Ми дерева ріжем, білі ріжуть нас...

Бім-бам-біф-ф-бум!

Моя стара пані так мені казала
 [Ой хоч казала, ой та ще мало!];
 Бідний мій Самбо, ти в неволі зріс
 [Ой чорний Самбо, знай — сапай маїс!].
 Та, як я сконаю,— будеш ти на волі
 [Ой повертайся — сапка у stodолі].
 Вже ж і постаріла, вже ж і полисіла
 [Ой працювати вже мені несила!],
 А таки живуча, таки не вмира
 [Ой стара пані, помирать пора!]...
 Вже померла пані, вже подохла — амба!
 [Ой нема волі та для тебе, Самбо].
 Бо панич зостався — будеш мій льокай
 [Ой чорний Самбо, краще утікай!].

САМБО ВТІК

Біжи, біжи, негре, патруль доганяє,
 Біжи, біжи, негре,—
 Вже ранок іскри креше;
 Біжи, біжи, негре, патруль доганяє,
 Біжи, біжи, негре,— може, ще й втечеш!
 Цей негр біг,
 Цей негр летів,
 Шлюбний свій чобіт
 Цей негр загубив.
 Цей негр летів
 І втік-таки —
 Подер сорочку
 На два шматки.

**І біг же цей негр, і біг же він здорово,
Та головою в шершневе гніздо,
На паркан —
 через лан —
 і шукай —
 пропаще!
Білий також хутко біг,
 але мурин — краще!**

Частина друга. Форт-Блаунт

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП ТА БАЛАДА

**Ех, річко Аппалачікола!
Ех, річко Аппалачікола!
На лівому березі й досі руїни...
І ти не забудеш —
І ми не забудем —
 ніколи —
 ніколи —
 ніколи
[Ех, річко Аппалачікола!],
Кров дзюрчала із жил,
 як з іржавої ринви!..
Може б, треба про це баладу,
Та я не вмію, не втну.
Будували форт не на розраду,
Будували на війну.
І стояв той форт для незламних когорт,
Боронили свій край патріоти,**

**Ех, річко Аппалачікола!
Ех, річко Аппалачікола!
Від Форт-Блаунта й досі руїни...
І ти не забудеш —
І ми не забудем —
 ніколи —
 ніколи —
 ніколи
(Ех, річко Аппалачікола!),
Кров дзюрчала із жили, як з іржавої
 ринви!..**

ЯК ЗАКЛАДАЛИ МУРИНСЬКУ КОМУНУ

**Самбо промовив:
 — Житло.
Негри гукнули: — Спочинок!
— Тут закладемо село
На згарищах і руїнах.**

**Бастіонів цих не розвалимо,—
Хай нас боронять од звіра;
Нетрі дадуть нам палива,
Їжі та миру.**

**Хто ж до чорних може рівнятися!
Хто ще такий плодовитий!
Де оселилося двадцять,—
Стало невдовзі триста.**

**Декого з перших вже з'їла черва,
Інші черги очікували,—
Та бруньки вже буяли голічерева,
Як предки,— щасливі й дикі.**

**Ворог один у них — звір.
Одна турбота — голод.
Зброя — меткий топір.
І в жилах — сила й молодість.**

САМБОВІ КАЗКИ

**...Тільки ночами глупими,
Чорнішими за колір муринської шкіри,
Від Самбових казок страхітних
По тростинових халупах
Трусилися діти:
Деся такі страшні й такі білі-білі
[Як старого Самбо волосся]...
Ікли — гостріш за сокири,
Рук нема зовсім
[І ніг];
На правому рамені — батіг,
На лівому — батіг,
З носа й рота дим,
Голос — як грім,
Або ні, такий, як у того, що в лісі виє:
Уууааа! Ууууаааа!
Очі такі, що, як глипнув,— тут тобі
й крес.
Біжать [бо ж без ніг!] — на колесах.
Не втекти й не сховатися.
А може, й не так: ратиці.
Роги і хвіст,
І на тілі — біла вовна.
Вгледить де чорного,—
Так і з'їсть.
Тільки хрум-хрум на зубах!**

Особливо ж дітей,
що не слухають старших
Та бігають далеко в ліс.

...А може, й даремно застрашують,
Їм аби слухались — звісно...
Діти не вірили, й старі забували.
Тільки часом заниють багрові борозни,
Що батожне вирило рало,—
І шкіру дубив мороз.
Ех, річко Аппалячікола!
Ех, річко Аппалячікола!
Од комуни муринської й досі руїни...
І ти не забудеш —
І ми не забудем —
ніколи —
ніколи —
ніколи

[Ех, річко Аппалячікола!]
Кров дзюрчала із жил,
як з іржавої ринви!

СХЕМА: ДУЖЕ ПРОСТА
І ДУЖЕ СУХА

Скільки таємниць,
Стільки ж і ключів —
Можна про все дізнатися.
У білих рушниці,
У білих гармати,
І білим шкода втікачів,
І білим шкода землі —
І білі дуже обурені.
А проте — у білих є уряд,

**А в уряді є кораблі,
А на кораблях — матроси
Замітають кльошами палуби.
І те, що батьки прогавили,
Можна синам надолужить.
Схема, як бачите, проста.
Навіть дуже.**

ЕКСПЕДИЦІЯ

**Гукнемо ж ура і ще тричі ура
Лейтенантові славному Лумі!
Корабель на вітрилах, мов ластівка, грав
І місце мав вільне у трюмі.**

**Команда на диво — усі молодці,
Готові хоч в пекло чи й далі,
І штурман упевнено-твердо в руці
Стискав своє коло штурвальне.**

**З-за обрію форт їм назустріч поплив;
Звузився в річці фарватер;
І на земляні порохняві вали
Хижо зиркнули гармати.**

**Рукою махнув лейтенант — і за дно
Вчепилася котвиця цупко,
Й дванадцять матросів (всі весла водно!)
Помчала до берега шлюпка.**

**Діти побачили білих,
Думали: не так воно й страшно.
Та старші, крижаним жахом вражені,
Метушливо до берега бігли.**

**Післанцям наказ був: не гаятись
І слів не витратити зайвих.**

Мовили коротко:

— Вертайтєся

Кожний до свого хазяїна.

Даремно пручатися: стане-бо

Сили на порох вас стерти.—

І за всіх незламно Самбо:

— Дайте нам волю

або смерть!

ПЕРШИЙ ОБСТРІЛ

Назад поїхала шлюпка.

Знов рукою махнув лейтенант —

І над метушливою командою

Запахло порохом і трупом.

Плювком розлютоване гирло

В блакить непорушну заглибилось

І комусь необачному гріб

У валі земляному вирило.

Заревло, завило, заахало.

Затрусило баштами й стінами...

— Самбо, ти ж наш патріарх,

Порадь, що робити, скажи нам!

— Самбо,—

жах!

— Самбо,—

гинемо! —

...Що міг сказати їм Самбо,

Що міг порадити!

Сам-бо

Знав він так небагато...

Молодь волала:

— Зброї!

— Стрілами їх — за вогні! —

Й ремствувала збентеженим роєм.

Але Самбо мовив:

— Ні.

Не вам із білими змагатися...

Та в білих — є бог:

Його на підмогу

Смиренно закликаємо, браття,—

Збентежена, жахом знесилена,

Клякнула юрба — заголосила:

— Я маю крила,

Ти маєш крила,

Всі божі діти мають крила!.. * —

Серця передчуттям рила

Безнадія слів незрозумілих...

І не дала молитва ради,—

Дали земляні вали;

Надвечір стихла канонада,

Вибухова припинилася злива.

Будували-бо форт не на розраду,

Й нелегко 'го було валити.

У ФОРТІ

Ніч. Тиша у форті така зловтішна.

Ніч. Питьма по хатинах така зловісна.

Ніч. Тиша. Питьма.

Лиш чутно — беззвучно кришиться

Надії вутлий лист...

* Слова негрської баптистської молитви.

**А на кораблі
Світло сяє весело,
І ліхтар на плесі
Вузликів наплів.**

**Грає в річці рій
Золотих комах...
Ну ж і хлопець аховий
Штурман Джон Макрі!**

**Лисий боцман Мік —
Аж упріла лисина
(Як чардак не трісне!) —
Одбиває джиг.**

**А п'яниця кук *
За музику сходить,
І йому не шкода
Ані уст, ні рук.**

**А ще юнга Джім,—
Ну й мастак на вибрики!
І не треба кубрика
Сонним вартовим.**

**А як гомін стих,
Скупчилися старші:
— Нумо ще, товаришу,
Втнем пісень старих!**

* Кухар.

**Знов на сцену кук
І виводить довго
Спів про Шенандоа,
Про його дочку.**

ПІСНЯ ПРО СЛАВНОГО ВОЖДЯ ШЕНАНДОА
ТА ЙОГО КРАСУНЮ ДОЧКУ

**Міссурі річка широка — не зміриш —
Егой ти, бистра річко!
Над нею шатра червоношкірих —
Егой, я їду ген широкою-широкою
Міссурі!**

**Ех, закохався купець в індіанку —
Егой ти, бистра річко!
Човна вантажив дарунками вранці —
Егой, я їду ген широкою-широкою
Міссурі!**

**— О Шенандоа, віддай мені дочку —
Егой ти, бистра річко!
Віддам усе, що є у човночку,—
Егой, я їду ген широкою-широкою
Міссурі!**

**Та вождь відкинув дарунки й долари —
Егой ти, бистра річко!
— Моя дочка купцям не до пари!
Егой, я їду ген широкою-широкою
Міссурі!**

**Та от приплив один янкі-шкіпер —
Егой ти, бистра річко!**

Пришвартував до шатрів його кліпер —
Егой, я їду ген широкою-широкою
Міссурі!

Води з вогнем вождеві дав бочку —
Егой ти, бистра річко!
І через річку завіз його дочку...
Егой, я їду ген широкою-широкою
Міссурі!

Минули сні горілчані злотні —
Егой ти, бистра річко!
Дочки нема — вождь дуже самотній...
Егой, я їду ген широкою-широкою
Міссурі!

І я сумна, без батька, без мами,—
Егой ти, бистра річко!
Чи ж вас забуду я, рідні вігвами!..
Егой, я їду ген широкою-широкою
Міссурі...

ДРУГИЙ ОБСТРІЛ

Раптом все завмерло, все затихло:
На палубі — лейтенант.
Здається — навіть бриз по вантах
Кинув дихати.

— Кук, стопники,— на кухню, жваво!
Розводіть вогні по топках, по горнах!
Смачну й гарячу страву
Пектимемо, варитимем для чорних!

І ніхто не зрозумів мети
[Хоч напружилось кожне вухо] —

**Нащо в печі, на кухні
Гарматні кулі пекти?**

**Чи ж і так вони не загартовані?
Хіба що для пожежі?
Так всі ж бо кулі лягли зовні
Чи по валах земляних теж...**

**Ну, часом далі там трохи.
Але ж — не досягали хат.
...Тільки один лейтенант
Знав за пороховий льох...**

**Чітка команда. Послух — як завше.
— По місцях,— нумери, фейєрверкер!
— Готуйсь!
— Є!
— Вогонь!
— Є!**

**І як бевкне,
Метеором ніч перетявши...
Другий... третій гулко торохнув...
Не досяг — перекинув — от-от влучить!
Мить напруження неминучого...
Вибух! Пекло! Є! У льох!**

ФІНАЛ

**...Ех, та що вже розмазувать —
Хіба це новина чи вперше!
Душ із двісті вибухом зразу,
Багнетами доби́ли решту...**

**Вертали матроси з розправи —
Голови долі в задумі...
— Гукайте ж ура і ще тричі ура
Лейтенантові славному Лумі!..**

**Ех, річко Аппалячікола!
Ех, річко Аппалячікола!
На лівому березі й досі руїни...
І ти не забудеш —
І ми не забудем —
 ніколи —
 ніколи —
 ніколи
(Ех, річка Аппалячікола!).
Кров червона із чорних жил —
 як із ржавої ринви!..**

РЕЧЕВЕ ЗАУВАЖЕННЯ *

**Справедливість вимагає зазначити:
Не всіх перебили чорних,—
Лишилось живих душ із двадцять,
Їх віддали хазяям законним.**

ЩЕ ОДНЕ

**Ще одна (другорядна) деталь:
Постановою конгресу — дар:
Лейтенантові Лумі — медаль.
Команді — п'ять тисяч доларів.**

* Речеве — суттєве.

Частина третя. Джон Браун

Тіло Джона Брауна зотліло у труні,
Тіло Джона Брауна зотліло у труні,
Тіло Джона Брауна зотліло у труні,—
А душа пішла у рай!

Слава, слава, алілуйя!
Слава, слава, алілуйя!
Слава, слава, алілуйя!
А душа пішла у рай!

ТІЛО ДЖОНА БРАУНА

Лицеміри! Лицеміри! Лицеміри!
Це ж ви, це ж ви його вбили!
А кістки струхлявілі вирили
Для бізнесу й похвальби...

Це ж ви йому карк виголили,
Це ж ви намилили зашморг,
Ще й скроні його не застигли,
Як почався ганебний ваш торг.

Білий загинув за чорних!
Білий зрадив білих!
Але стежку давно вже проторено
До могили з кістками зотлілими.

Придавили ідіотським каменем,
Понакаляли речень та дат—
І прибуткове видовище роками
Притягає повій та солдатів.

**Жваво йде торгівля сувенірами.
Псалми гугняві тлін могили крають:
— Тіло Джона Брауна зотліло у труні,
А душа пішла у рай...**

ЗЛОЧИН ДЖОНА БРАУНА

**Джон Браун, старик жилавий,
Міцногрудий, з бородою патлатою,
Вдарив повстанськими лавами
На південних плантаторів.**

**З Джона Брауна не був філософ
Й не був із нього співець,
Та слів його злотні розсипи
Стільки принадили серць.**

**Слова були прості й наївні —
Й не можна було їм не вірити:
— Невже бути людям нерівними
Тільки за колір шкіри!**

**Коли гнобить людина людину,—
Треба зброєю нищити грати!
І селяни ферми покинули
І за ними пішли вмирати.**

ІНШІ ЗА ЗЛОТО

**Інші боролись за злото,
За життя без турботних годин,
А Браун звик до роботи —
Браун був селянин.**

**Руки, роз'їдені потом,
Звиклим рухом звели карабін.
А інші — пішли за злото.
За життя без турботних годин.**

**ЩО СКАЗАВ І ЧОГО НЕ СКАЗАВ
УІТТІЄР**

**Як у полон Джон Браун попав
[Вже чекав із мотуззям кат] —
Він промовив:**

— Не хочу попа,

Що гнобителям служить і кадить;

**А як треба — складуть молитов
Чорні рабині й діти — за Джонову душу.
— Варта! Кроком руш!
— Рушниці наготов!**

**Біля брами — рабиня з дитиною.
І в душі його затремтіла струнка:
Браун мимо дозорців кинувся
Й припав до немовляти поцілунком.**

**...Ах, все це сказав уже Уїттієр,
Та й інші переспівували не раз...
Чого ж так глузливий вітер
Шматує озеро Пласід?**

**Джоне Брауне, згинув намарно
Твій наївний сільський героїзм:
Стільки років кров'ю забарвлено,
А люди — нерівні й різні,**

**А твоя дурнувата віра
В Республіку Рівних майбутню
Дала торговцям сувенірами
Постійний легкий прибуток.**

**І ще на тобі зароблятимуть
Писарі псалмів та віршів,
А раби, й кайдани, й грати
В твоїм краї й нині незгірші...**

Частина четверта. Самбо вільний

ХТО СТВОРИВ ПІСНІ

**Як питають, хто ці пісні створив,
Ти скажи: то був темношкірий мурин,
Він мав тільки сині
Штани з парусини,—
Він з Південної був Кароліни.**

**Як питають, чому в пісні біль і надрив,
Ти скажи: день і ніч він задурно робив
До поту й до кривці,
А спав на долівці
І, голодний, співав у мандрівці.**

**А чому золотиться в ній сміх, як маїс?
Ти скажи,
що у сонячнім Діксі він зріс:**

Хоч корчився плазом,
Та пружисті мав м'язи
І не плавав — сміявся з образи.

Як питають, чому в нього смуток в очах,
Ти скажи, що згубив він хороше дівча.
Як згадає старе,—
Аж за серце бере:
Важко диха, та хтозна, чи вмре...

Ти скажи, що із білим у карти він грав,
Чорний виграв, та білий всі гроші забрав,
І одержу, і гроші,
Черевики й калоші —
І їдять його, голого, воші...

ПРО РІВНІСТЬ

Он сидить дятел,
Та на дубі дятел —
Дятел, дятел —
Дзьобає дуба,
Вчиться рахувати.
Гроші рахувати:
Чорному центи, білому долари,—
Ой, таки чорному — білий не до пари!

Ой там пчілки,
З гілки до гілки,
Наносили меду —
Трутні все поїли.
Чорний з півроку
Гнав з тростини соку,

Наварив він цукру,—
Їв солодке білий:
Білому цукор, чорному праця,—
Ой, таки чорному з білим не зрівняться.

САМБО НА ФАБРИЦІ

Дев'ятифунтовий молот
Вбив Джона Генрі,
Та не вб'є мене він, дитино,
Та не вб'є мене.

Як я житиму ще так довго,
Грудня діждуся —
Я піду додому, кохана,
Я піду додому.

Я піду додому, до краю
Глини рудої —
Там-бо рідний край мій, дитино,
Там-бо рідний край.

Цей старий молот вбив Джона Генрі —
Роздавив, так — роздавив;
Вибив мозок з мого партнера —
З голови, так — з голови.

Цей старий молот всіх вбити ладен —
І мене, так — і мене:
Лоба розкрає, тім'я просадить
Й не моргне, так — не моргне.

Вже не вернуса більше додому —
Ні тоді, так — і ні тепер;

Буду довбати молотом, ломом
Доки смерть, так — доки смерть.

Ой у мене молот, а у тебе кужіль —
Все одно, так — усе одно.
І обом вам тоскно і самотньо дуже —
Хоч на дно, так — хоч на дно.

САМБО НА МОРІ

Я дивився на сонце, і сонце пливло
високо,
Я дивився на кап'на *, і він примружив
око.

І він примружив око,
І він примружив око,—
Я дивився на сонце, і сонце пливло
високо.

Я дивився на сонце, і сонце було
червоне,
Я дивився на кап'на, і він розкрив
кінгстони —

І він розкрив кінгстони,
І він розкрив кінгстони,
Я дивився на сонце, і сонце було
червоне.

Я дивився на сонце, і сонце зникало
за валом,
Я дивився на білих, а білі в човнах
відпливали —

* Капітана — характерне для негрського жаргону скорочення.

А білі відпливали,
А білі відпливали,—
Я дивився на сонце, і сонце зникало
за валом.

Чи ж не тяжко, чи ж не тяжко, чи ж
не тяжко

Бути негром, негром, негром!

Всі врятуються в човнах,
Тільки неграм смерть і жах,
Смерть і жах,
Смерть і жах
У морських валах.

Я дивився на сонце, і сонця на небі
не видно,

Я дивився на море і чув, що вже смерть
мені швидко,—

І смерть моя вже швидко,
І смерть моя вже швидко,—

Я дивився на сонце, і сонця на небі
не видно.

САМБО ВЕСЕЛИТЬСЯ

Сем та Біль, Майк та Джо —

Ух, як ве-се-ло!

Чорним естраду закреслило.

Тільки очі блищать,

Тільки зуби,

І бряжчать

Нахабно й грубо

Струни банджо.

**«Я кохав її вранці,
Кохав і вночі,
Я кохав, так кохав її,
Коли зорі сяяли ярчіш.
Я кохав її весною,
Та минулої ночі на балконі
Найдорожчою була вона мені!»**

**Що за сенс — м'ячем в опудало,
Та хіба ж не можна лучче?
Негр за пудало хай буде нам:
— Ну, хто перший? Ну, хто влучить?**

**Раз по пиці! Два по пиці!
Верещиш? Терпи, терпи!
Пика чорна — ще не вицвіла,
Нам не шкода чорних пик.**

**Сем та Майк, Біль та Джо,
Нумо враз
З вигуками, вереском,
Тріском, писком:
— Джаз-
банд!**

**Весело неграм, ух, як весело,
Тут тобі фокстрот, тут тобі й канкан!
Весело неграм, ух, як весело,
Тільки, що живцем
Палить їх часом
Ку-клукс-клан...**

**Негри люблять грати у джаз-банді.
Неграм вічно б на банджо бриніти,**

Вдача вже у них така!
Ми переможці, ми американці,
Любим танцювати, любим негрів бити —
Вдача вже у нас така!

Ви-бо чорні — ми-бо білі,
Ми-бо білі — ось тобі й рація,
Ось тобі й рація, ось тобі й квит!
Негри люблять, щоб їх били,
Негри люблять і бояться —
Так збудовано вже світ.

— Ач, як корчиться!
Помирать не хочеться! —
Смаленим м'ясом вдарило в ніс...
Хай собі покорчиться, хай поскигнить —
Нам не чути,
Тут нам вшкварили, тут нам врізали —
Тьху-ти, ну-ти!
У джаз-банді
На банджо!

Що, шкварчиш? Шкварчи, триклятий!
В джазі барабани є, в джазі й саксофони!
А в Америці — демократія,
Всім однаковий закон...
Ач, повісили,
Ач, як дригає?
Дригай, дригай, чорний пес!
Й ми дригнемо — хай ніхто не ліниться!
В чарлстоні є нові колінця,
А в Америці — прогрес...

Роки, не місяці,
 Роки, не тижні,
 Роки, не дні,
 Роки, не місяці —

роки, не тижні,

Все надриватись самотньо мені.

Я когось заріжу,

заріжу,

заріжу.

Я когось заріжу в цю ніч.

І ніхто не любить —

Даремно спогади в пам'яті нижу,

І нікого не люблю я, ні.

І на серці висне гирею грижа.

Я когось заріжу в цю ніч.

І лисніє на місяці бритва.

І в устах прокльони: God damm * —

не пісні.

І в устах прокльони: God damm —

не молитва.

Я когось заріжу в цю ніч.

І у серці грижа вигризла нори.

І кубляться гади —

гади —

на дні.

І ніхто не любить.

І ніхто.

І ніхто не говорить.

Я когось заріжу. В цю ніч.

* «Боже прокляття» — розповсюджена англо-американська лайка.

Якби я мав губернатора
 Там, де губернатор має мене,
 Я б пустив на волю губернатора,
 Тільки-но сонце на сході моргне.
 Я б в'язницю розчинив для губернатора,
 Я б сказав губернатору:

— На тобі,

Дихай, пий та радій, бо сонце одне,
 Для білих, для чорних — одне!
 Так би я зробив для губернатора,
 Так би я — коли б мав губернатора
 Там, де він має мене.

Я б завів до салуну губернатора
 І до ранку гуляв би з ним в покер.
 Та дарма. Не він — а я за ґратами.
 І у нього сіре, погане, прозорливе око.

БАЛАДА ПРО КАТА

О кате, кате, кате!
 Не зтягай петлі ти!
 Ще я не всі надії стратив,
 Мій зір — бентежний соглядатай —
 Батька он там запримітив.
 — Таточку, визволи сина!
 Ще ж я так мало жив!
 Тату, не дай загинути,—
 Поможи!

Не визволить батько. Не pomoже. Батька Ку-клукс-клан спалив. Кісточками його осмаленими вітер видзвонює. Ну й реготалися ж, коли розтопилися його уші, потекли задимленими краплями, густими, сургучними — по скронях, по лицах, потворним харкотинням шкварчали на рудому суглинистому ґрунті Південної Кароліни. Батька Ку-клукс-клан... Повісять білі Самбо.

О кате, кате, кате!
Не затягай петлі ти!
Ще я не всі надії стратив,
Мій зір — бентежний соглядатай —
Матір он там запримітив.

— Матінко, зглянься на сина!
Чим тебе прогнівив я? Коли?
Я ж твоя безпорадна дитина:
Визволи!

Не зглянеться мати. Не визволить. Сонце люте. Сонце хитре в Луїзіані. В сонця тоненькі-тонесенькі голки-голючки. Просвердлюють жили, просвердлюють кістки, просвердлюють мозок. І точать кров по краплиночці, точать силу по крихітці. В бавовні тоненькі-тонесенькі волоконця. В'їдливо до носа, горлянки, очей. А в нагаї терте скло — тоненькі-тонесенькі скалочки. Од них терпне й роздирається шкіра. Загнали білі Самбову матір на бавовниковій плантації. Повісять білі Самбо.

**О кате, кате, кате!
Не затайгай петлі ти!
Ще я не всі надії стратив,
Мій зір — бентежний соглядатай —
Брата он там запримітив.**

**— Братику, дужий мій брате!
Невже мені гинути тут!
Видери з пазурів ката —
Рятуї!**

**Не видере брат. Не врятує. Мільйони
братів у Самбо. Мільйони піщинок в пу-
стелі — у Великій Пустелі Могавській.
Завихрить їх вітер у смерчі шаленому.
[Горе безумним, що стали на путі!] Ві-
тер спаде — і порохом-пилом під ноги
покірно стеляться піщинки. Цементу, це-
менту, піщинки — у камені, в скелі! По-
вільно риє кріт. Повільно росте скеля.
І крові треба, крові, щоб піщинки—у ка-
мені, в скелі! Самбової треба крові.
Повісять білі Самбо.**

**О кате, кате, кате!
Не затайгай петлі ти!
Ще я не всі надії стратив,
Мій зір — бентежний соглядатай —
Милу он там запримітив.**

**— Моя наречена, люба!
Виблагай юне життя!
Не буде-бо після згуби
Вороття!**

Не виблагає мила. Не впросить. Згубили наречену Самбову. Кам'яніло Самбове серце, зволожувались морською водою — солоною, гарячою—Самбові очі. Голосила надривно на березі Самбова пісня:

«Ой ламай же, Неллі Грей, рученьки
натруджені,
Бо не будемо вже ми та повік одружені.
Ой виплач же, Неллі Грей, оченьки
з розпуки,
Бо вже не побачиш ти берегів Кентуккі;
Ой поблякнуть, Неллі Грей, устенька
погожії,
Бо везуть тебе од мене звідси
аж до Джорджії...»

Наречена... Вона повією труїть бульвари Гарлема. Згубили білі Самбову наречену. Повісять білі Самбо.

Ой кате, кате, кате,
Затягай же петлю на горлянці!
За одним лиш мені сумувати:
Що зарізати я встиг небагато
Й— недопита горілка у склянці...

Лантухом важким сіпнулося й загойдалося в повітрі Самбове тіло. Хряснуло в шиї. Ноги в корчах задригали — останньою чечіткою. Ніколи ще так одчайдушно не танцював Самбо. Не всякому така весела смерть судилася, ой, не всякому...

А п о ф е о з

САМБО В ГАРЛЕМІ

**Ми звикли кадрами ударними
Величне славити й нове —
Я ж монтуватиму, як в Гарлемі
Самбо звільнений живе.**

**Хіба словами скажеш марними,
Хіба про те розповіси,
Як Самбове життя у Гарлемі
Буяє, сповнене краси?**

**Війна війнула хмарами
На дальні горизонти:
Охочих таки в Гарлемі
Знайшлося йти на фронт.**

**Над Іпрами, над Марнами
Крошило нас недурно:
Своя ж вітчизна в Гарлемі,
Вільна й культурна.**

**Возами санітарними
Тягли оцупки ваші —
Зате знайшли у Гарлемі
Таке, що аж-аж-аж!**

**Думки стрибнули сарнами,
Серце аж ген в етері:
У Гарлемі! У Гарлемі —
Навіть чорні мільйонери!**

**Не арфами — фанфарами!
Ревіть! Ревіть! Валторни!
У Гарлемі! У Гарлемі!
І полісмени! Чорні!**

**А ввечері — рекламами
Гергочуть спрагло гони.
І ліхтарі у Гарлемі
Вовтузяться червоні;**

**Алеями бульварними —
Жагучі суховії:
Найбільше ж є у Гарлемі —
Чорних повій.**

**І юрбляться отарами
Чепуруни тендітні;
Ще більше є у Гарлемі
У чорних — чорних злиднів.**

**І де-не-де примарними
Шматками суне сумнів,
Що 'дним криваві в Гарлемі,
І іншим — злотні струмені;**

**Що, може, і програли ми
На Марні й під Верденом,
Що, може, треба в Гарлемі
Нових боїв злиденним,**

**Щоб клич новий у Гарлемі
На світ
Прокричали
Антени:**

**Щоб чорний
Разом з білим
На білого
Разом із чорним,
Щоб ледве з мертвого тіла
Хмарочоси продерли щогли,
Щоб голови рясно над реями
Звисали потовченими гронами...**

**Та це вже — не з Чорної Епопеї,—
Це — з Червоної.**

1929

СОФІЇВКА

Уривки
з віршованого роману

Пісня перша

Софіївко! Ти рідна і незнана!
Тобою ще з дитинства я болів:
Проклята — ти зросла од примхи пана...
Кохана — ти з кріпацьких мозолів...

Вселяла ти і подив нам, і острах,
Ти надихала тьмавий біль і щем
З твоїх алей густих, із урвищ гострих,
Із стромовин, обрубаних мечем.

Твоїх владик оспівував Трембецький,
Але забув згадать підлесний спів,
Що в кожній брилі,
в кожній урні грецькій
Роз'їв щілини терпкий піт рабів.

Але твої печери в камні й глині,
Але твої ставки та моріжки
Плекали глід занедбаний такий,—
Мого дитинства хвилі швидкоплинні.

**І не забуду в radoщах і тузі
Тих зоряниць, що марять вдалині,—
Тих зеленавих і немудрих днів
У нас, мої безжурні босі друзі.**

**Бо часом лиш могилою пагурок
В минуле нам нашіптував місток,
Нагадував, що див твоїх підмурок
З мужицьких, із потовчених кісток;**

**Бо тільки в липні — з синагоги лемент
Нам оболонки краяв, гейби ніж...
Та ми ж тоді не дбали за проблеми —
Гасали горобцями босоніж.**

**Ми по тобі голодні на пригоди,
Здається, навіть більше, як на хліб,
Од ранку до нічної прохолоди *
Полюючи на птахів і на риб,**

**Збираючи в Дубинці полуниці
Й рожеві сиріжки на Грибку,
Або ж на фермі, після косовиці,
Ретельно працювали на току.**

**І пристрасно весь день ганяли коні
На корбі, пужално затиснувши в долоні.**

* Пробачте, друзі, цей затертий штиб,
Немов позичений з якоїсь оди.

Йно — зазоріє — вже не всидиш в хаті:
 У душогубці (безоглядний шал!)
 Підземний треба перетнуть канал
 І спрямувати в Амстердамські гаті.

Вже вогники з притьмареного кубка
 Втекли, в багрець вмочивши чуб кудель,
 І безліч тайн приховує тунель,
 І плин пригод зустріне душогубка.

Ми, звісно, не чували за Харона,
 Та моторошно й боязко було,
 І якимось не насмілиться весло
 Порвати жабуриння пишні грона.

Гадюками чіпляється латаття.
 В склепінні кожна кроква, мов кістяк,
 І крадькома гризе вже каяття,
 Й нестямно прагнеш: де ж бо ті загати!

Зате як весело (вже збився я зі стилю!),
 Коли на Верхній винесе ставок,
 Вибрикувати радісний танок
 На сонячну криваву породіллю.

На заставки на всі веселе птаство
 Висвистує кантату гомінку:
 Як під ту пору любо було красти
 Нам яблука в Зразковому садку!

(До речі, щодо яблук: ми про те
 Могли б знайти й у Рильського —
 в «Сашкові».—

**Умовно припустімо, що в дітей
Інстинкти ті були позакласові...]**

**Чи, на ходу скидаючи штанята,
До трьох пеньків гасає вся юрба,
Щоб у воді розбурканій ганяти,
Аж доки десь не виросте верба,**

**Або ж у гроті, в Дзеркалі Діани,
Дрібні піщинки рахувать на дні...
І стільки радощів лишили нам ті дні,
Що й нині — сум за них мені незнаний,**

**І не зітхатиму й по грань мого життя,
Що вже тим дням не буде вороття.**

III

**І ще ті ночі літні полохливі
[Адже ж і їм не буде вороття]
Ми коротали біля багаття
У зоренистій, іскроплинній зливі.**

**А то іще шукали гайдамацьких
В Софіївці захованих скарбів,
І кожний од напруження дубів,
Коли десь трісне гілочка знеацька...**

**А зверху мріяв чарівний дукат
Незнаного, вибагливого карбу...**

.

**А згодом став привабнішого скарбу
Шукати я, дорожчого — стократ,**

**У ночі ті, як зорі в диких танках,
В зелену таль пірнали стрімголов,
Коли я першу святкував любов
В твоїх китайських витворних альтанках;**

**Коли на ниточці гойдало серце млосно
І вітерець ним борсався рвучкий,
А павучок лукавий, десь на кроснах,
Снував, снував зрадливі ниточки...**

**Але дарма: кохання є кохання;
Старе й нове сплітається водно:
В старих міхах шумить нове вино
Й як перше — це буруниться: останнє.**

**І серце знов в солодкій тоні зливі,
І павучок снує свої нитки,
Хоч я тепер вже не такий меткий
І не такий вже юний і бурхливий...**

**Та в серці ще не одцвіли жоржини,
Не вгризлася у скроні сивизна,
Й не йметься віри, що моя весна
Вже губить по стежках свої зорини.**

IV

**От і тепер, коли я на Кавказі,
Згадавши знов, Софіївко, тебе,
Дивлюся в небо [конче голубе!] —
Одна з подібних постає okazій,**

**Бо тут, немов на пишній декорації
Натуркласичної якоїсь трупи,
Накидано, без міри і без рації,
Зелені купини і кам'яні уступи;**

**І солов'ї свистять — собачі діти,
І місяць горне гори в свій сувій,
А це ж усе, відомо, для піїти —
Немов сурма коняці скаковій;**

**Отож мені замріяно належить
Зболіле серце вивернуть до дна
І затужить, без норми і без межі,
Що вже, мовляв, «не вернеться вона»...**

**Та мій бадьор в знеможі не охляв,
І до думок прип'ято інші теми:
Ви ждали про Софіївку поеми?
А я її складу про Василя.**

У

**То був отой, кудлатий, з водокачки.
Його не поважать ми не могли б:
Він всякого побив би навкулачки
І був меткий до птахів і до риб.**

**Презирливо казали: «Босарня!» —
І мріяли заприятелювати;
Та бачили його ми не щодня,
Коли наш гурт, криклико-біснуватий,**

Безжурно до Софіївки ганяв;
Ганяли ми — а він мав працювати,
У будень Василя там не було
(А зрештою, Софіївка — лиш тло).

А зрештою, Василь був хлопець простий
(Які ж бо справді хлопці мають бути),
Чимало в роки ті — четвертий, п'ятий,
шостий —

Таких було, але не в тому суть,
Я не кажу:

— Василь — то я, то — ми є.

Василь, то, може, лише дехто з нас.—

О днів моїх стобарвна вереміє,

Ти знала стільки тих, що не погас

Їх слід, накреслений розжевремим

вугіллям

В підпіллі, в «Арсеналі» й під Трипіллям.

Пісня друга

VI

Озерцями розляпаний атрамент,

І деревиною перо в руці,

Й рядків моїх розсіпаний орнамент

Розсипався, мов зграя горобців;

І ще не раз машинки дрібний тріскот

Бездушно повторятиме рядки,

І вилає в досаді машиністка

Рукопис неохайно-нечіткий.

**А потім біля каси метушливо
Снуватимуть руками складачі,
І, може, слів моїх поривна злива
На мить їх думку спинить. А вночі**

**Почнеться метранпажева робота,
Останні ще коректора значки,
А там — по зверстаних сторінках-сотах
Затопить медом чорним рівчаки;**

**Тоді приправлять раму вмілі пальці,
В ротаціонці коліщатка влад
Застугонять, і на блискучі вальці
З рулонів бризне білий водоспад.**

**І розіллється паперова річка,
Напнеться, біла, рівна, мов стіна;
А знизу — ніж припинить — перемичка,
Щоб методично аркуші стинать;**

**І полетять сторінки жвавим роєм,
Шоб [нетерплячка ж бо, відома річ!]
Читач дізнався, як уперше я з героєм
В Софіївці зустрівся віч-на-віч.**

VII

**Хоч перша зустріч не була з веселих:
Він здорово побив мене тоді —
В ставку він коропів ловив дебелих,
Я ж надто жваво хлюпався в воді.**

**— Мені ж це на обід, а той, ач, скаче
Й розполохав отут ціліський став!**

**Боліло, та не плакав я; неначе
Мене за те він поважати став.**

**— Невже ти сам собі обіди вариш!
— Ти ж думав! От наївна дівчора!
Женитися мені ще не пора,
Кухарки ж ми не держимо, товариш.**

**— А мама! —
Біль зламав куточки брів,
Коли згадав туберкульозну прачку.
— Померла...**

**Я й пішов на водокачку:
До Фішмана. Бодай би він згорів...**

**І випадково згадка ця про матір
Нас ніби споріднила спроквола,
І на широкий спогадний фарватер
Розмова наша дружньо попливла.**

**Йому тоді тринадцятий минало,
Й хоча він за селом ягнят не пас,
Та знав манометр він і ватерпас,
Напилок, ну і ще речей чимало.**

**І злидні — чи не з дня, як світ побачив,
Що краяли вже зморшками лице,
І розумом, напів іще дитячим,
Уже збагнув, що не від бога це.**

**Розповідав і сам уважно слухав
Розквітлого від гордощів мене:
— Так, значить, Йосип буде твій братуха!
Хороший дядя... Революціонер.**

Отак зійшлись — та вже не на забави;
З-за обрію вже дні нові пливли
І тон життя матово-зеленавий,
Такий, мов лист невистиглих олив,

Багряним попасмом перевили
Й дитинство спопелили нам заграви.
Або коротше: впертість і ненависть
Ми до любові й праці додали.

VIII

Йшов П'ятий рік. Була війна з японцем.
Повітря звагітніло від подій,
Що невблаганно наближались. Трон це
Хитнувся у навалі молодій

Новітніх сил — напруженій та гострій.
У ніч одну, мов лусла бичова,—
На вулиці Садовій хряснув постріл,
І залп незвиклі заглушив слова
(А старший брат не вдома ночував).

Уранці я до городської школи
З ватагою хлоп'ят писклявих біг,
І не забути вже мені ніколи
Багряних плям, що пропалили сніг,

Багряних слів подертого плаката,
Що пропалили мозок,— про мету
Нову, всесвітню, дивну і просту,
Про жертви, що доба несе строката.

.

**А там вночі прийшли, забрали брата.
Ліхтар останню цятку золоту**

**Жбурнув на зібгані, такі знайомі плечі—
І хижо проковтнув його туман.
І довго снів я романтичні втечі,
Викохував свій героїчний план.**

**Ввижалося: рипнули ґрати — вільний!
Знайома тінь над мурами — і от
У Лев'ячий його заводжу грот
Я — невстрашений і незламний спільник.**

ІХ

**Було ж мені солодкої роботи:
Хай лиш окраєць ночі зазорів —
Я з-під постелі жмені сухарів
Тягну в Софіївку, ховаю в гроті.**

**Закопую (холону й завмираю!)
І до тюрми. Уп'явсь: чи не майне!..
А вітер мне зірок пов'ялих зграї
Й зухвало так висміює мене...**

**То ж він зловтішно іклами скрегоче,
Згризаючи з осики мертвий лист,
І то ж його глузливий, гострий свист
Пронизує пругку напругу ночі.**

**Але... той свист: він пролунав тут, поруч,
Такий поривчастий... немов тривожний
клич.**

Ні, то не вітер! Може, сич!
Кому б іще в таку-бо пору!

А здаля — відповідь, немовби хто
на цитрі

Дав голос найтонюсінькій струні,
І звук, майнувши рискою в повітрі,
Як щось живе,— до ніг упав мені!

На скронях захололи краплі поту,
Бо то не звук — а в ногу — камінець!

...Підняти... чи тікати!..

І раптом:

— Ти чого тут!

Не руш! Мовчи: а то — тобі кінець.

Я знав: кінець.

І пульс безмовно стукав,
І в серці ворушилися вужі.

Та несподіваним рятунком:

— От так штука!

То ж ти, а я подумав — хто чужий.

— Василю! Милий!

— Тихше. Почекай-но:

Летить гарбуз: ловімо ж обидва.—

І знову свист і відповідь. І тайна

Мені тоді відкрилася нова.

І я не шкодував, бо недаремно

Дитячий план мій попередній зник:

Іще б таки! Василь — поштар тюремний,

А я — його ретельний помічник.

**Так, це Одеса. Де ж бо ще на світі,
В якому місті, над яким з морів
Бринять такі безпечні й діловиті
Акорди сонця, хвиль і димарів!**

**Ви ж бачите, як гавань поновіла!
З радгоспів лави тракторних когорт
Дарами сповнюють гостинний порт.
В Мілан, Стамбул, Геджас і гирла Ніла,**

**Напнувши крила алих корогов,
Залізним роєм ринуть теплоходи;
А кам'яний каскад — широкі сходи,
Що їх колись багрила наша кров,—**

**Затопить кров'ю запашних пшениць,
Бо вже здіймають вежі кам'яниць
Гіганти — елеватор і холодильник.**

**На Дерибасівській вже не пізнати руху,
Бо зміст його зазнав незнаних змін,
Бо спопелить і в маловіра скруху
Вогнем краваток піонерзагін;**

**Бо з катакомб, що в них заскніла Чумка,
Давно забив новий, потужний триб
І в орудійних щелепах похрумкав
Одесу фраєрів, арапів і неріб;**

**І любо в час, коли почне Пересип
У заводський вистукувать тамтам,
Відчути серце зновлене Одеси,
Що твердо й впевнено пульсує там.**

**...А те старе, що вив'яло в знемозі
Або втекло за сотні меж і льє,
Лишило на бульварі Рішельє
В комічно-бутафорській римській тозі...**

ХІ

**Та в час, коли Василь туди потрапив,
Що бачив у «Пальмірі степовій»!
— По «Дерибабушці» снують «арапи»
Й без ліку сутенерів та повій.**

**Ще міг дивитись на кафе Фанконі,
Де туш годованих ледачий тиск,
Чи стежити, як «дутиками» коні
Везли нероб, жмути зривали іскр;**

**На Ланжероні — пляж, набитий вічно
Гнітючим місивом бридотно-в'ялих м'яс,
Й на Молдаванці — злидні гомеричні
Від поножовщини приходили в екстаз;**

**І з виразом ніяковим, аж хворим,
Чужий оточенню, мов віщий князь
Олег,—
Там «чорний Пушкін став над Чорним
морем»,
Оспіваний «від всіх моїх колег»...**

**[Ви ждали образів! Дарма, я бережу їх:
Не на стару ж Одесу витрачать
Я б мав їх, не на ту, що на буржуях
Своїх недбальства виткала печать].**

**Хоч ту печать уже змивало жахом,
Що моторошно часом їх томив
В чеканні дня, коли над «мирним» дахом
З «Потьомкіна» розітнуться громи.**

**Був П'ятий рік, і все густішав подих
Обурення, напруженого вкрай,
І все частіш лунало по заводах
Суворим вироком коротке: — Страйк!**

**Ніхто б не міг згадать, в якому віці
й році,
З якої бухти вперше привид цей забрів,
Та бачили його в широтах всіх морів:
У вередливій Магеллановій протоці,**

**Над каменем Ортак, де дьявол Орібель
Завів кубло, за Кабо-Верде й біля Фріско
Ввижався морякам зловісний корабель;
Хай течія морська сумирна, мов колиска,**

**І свідчить плин сузір про подорож,
плідну
Багатим баришем, щасливу й бездоганну;
Та в час, як сутінки небес і океану
У сутінь сполучаються одну,—**

**Спливає тінь бродяги-корабля,
І сіє сумніви, й надію віддала,
Й віщує невблаганну небезпеку,
І жахно всім — від рубки до спардеку,
І море штормами й смерчами бурить
хлань,**

**І вимагає жертв, і щирить пащу
хлань ця...**

На стику двох епох, де загубилась,
грань,
 Зріс міф про корабель Летючого
Голландця.

На грані двох віків, коли повита в сутінь
 Акумуляції первісної доба
 Висмоктувала кров челядника й раба,
 Підмайстра й кріпака; й з цієї крові
трутень,
 Уже відкинувши алхімію, метал
 Шляхетний окисляв колоніальним
потом,—

Світанком жаданим замерехтіла даль,
 Сліпучим відблиском — американським
злотом.

І цей облудний блиск, що змогу дав
на мить
 Очам, захланністю заліпим, зазирнути
 В майбутнє — гнав, і пік, і вимагав
спокути

За плями злочинів, яких уже не змить
 Із загребущих рук, за кров, що помсти
кличе,
 За жовч і піт, що в них розбухли вантажі
 З колоній, островів, розкиданих на морі,
 За знищенне життя мільйонів, трупний
сморід,

Збагачення купців.

І от на цій межі,
 Коли світанку блиск нову віщує сутінь,—
 В легенду втілено передчуття спокути.

Всі злочини свої одному приписавши,
Грабіжний клас Голландцеві прирік
Закляття — по морях, світах блукати
завше,

Із дня на день, із року в рік
Жахливим вісником нещастя і загину,
Спочинку й затишку не знаючи й на мить,
Аж доки душу він спіткає десь невинну,
Що за нього життя віддала б самохіть.

Так, вихід знайдено!

І самохіть на страту,
Під ніж повинен був лягати трудівник,
Невинний в злочинах, щоб привид
помсти зник,
Щоб міг визискувач спокійно святкувати!

Та час минав. І правду полинову,
На мить відчуту — забували знову.
У фейєрверках, у святкових ватрах
Зникали привиди;
і в морі кожний риф

Давно вже вивчено;
і став жахливий міф
Видовищем пристойним по театрах,
І нерви лоскотав володарю-кастрату,
Що бучно святкував, не бачивши, як гнів
Могутньо збурює того, хто не хотів
Іти на ворога в ярмо, під ніж, на страту.

На грані двох епох, як мла вже не німа,
Бо вибухом гармат уже набрякла
грань ця;

На грані двох світань, як сонця ще нема,
Та спорює вже млу квітінь

протуберанця,—

Реальністю, що сутінки легенд лама,

Він виник — гордий шлях

панцирника-повстанця.

1929—1933

З М І С Т

- 5** Л. Первомайський. Поезія Івана Кулика

ВІРШІ

- 23** Пісня

Мої коломийки

Цикл перший. Під ярмом

- 26** I. Ой і лиха ж таки доля
27 II. Але ні, не замовкають
27 III. Ой заросло поле зіллям
28 IV. Гуцул легко ся вбуває
29 V. Най-но хлібець не вродиться
30 VI. Ой ті слізоньки гарячі
31 VII. Чи то ясний спів лунає
32 VIII. Не можу більше вже слухать

Цикл другий. Червона Галичина

- 33** I. Через Збруч
33 II. Коломийка
34 III. Тернопіль
35 IV. Збараж
36 V. На селі

- 37 VI. Зборів
- 38 VII. Небезпека
- 39 VIII. Як Збруч-річку проходили...

Із книги
«Зелене серце»
(1923)

- 41 Зелене серце
- 42 Робітниця Шура
- 43 Артёмовка Шура
- 46 Трипілля
- 47 На сполох
- 50 Жовтень на чужині
- 52 Новий рік у тюрмі

Із книги «В оточенні»
(1927)

- 54 Особисте
- 55 Вінніпег
- 57 Пісенька про Педді

Із книги
«Змужніла молодість»
(1935)

- 61 Лист п'ятий
- 63 Пісня про моряка і пілота

Вірші різних років

- 66 Сон
- 68 Лист другий
- 70 Лист шостий
- 72 Пісня молодих гайлендерів

- 73** Лист з Ерівані
76 Акопу Акопяну
77 18 червня 1936 року
77 Балада про прекрасного Анталя

ПОЕМИ

- 83** О д у ж а н н я (Поема-щоденник,
1923)

Чорна епопея

- 94** Вступ
95 Частина перша. Самбо
99 Частина друга. Форт-Блаунт
112 Частина третя. Джон Браун
115 Частина четверта. Самбо вільний
127 Апофеоз

Софіївка (Уривки з віршованого роману)

- 130** Пісня перша
136 Пісня друга
142 Пісня третя